

Савол ва супориш:

1. Аломат ва нишонаҳои фасли баҳорро ном баред.
2. Мусича чӣ тавр лона месозад?
3. Барои чӣ мусича беҳунар будааст?
4. Шеърро ифоданок хонед ва мазмунашро нақл кунед.
5. Зарбулмасалҳои зеринро дар хотир нигоҳ доред:
 - а) Меҳнат – шараф аст.
 - б) Меҳнат кунӣ, роҳат мебинӣ.
 - в) Бе меҳнат роҳат муяссар намешавад.

ДАРСИ 52**ҶОНИШИН**

Машқи 189. Мисолҳои зеринро хонед ва гӯед, ки калимаҳои \bar{u} , мо, онҳо ба ҷои кадом калимаҳо (исмҳо) омадаанд?

Бечора қариб ҳар сол
 \bar{u} бечача мемонад.
 Мо мепурсем аз Достак,
 Аз Гунҷишкак пурсидем,
 Аз Зоғу Ҷӯру Майна
 То ба Лаклак пурсидем.
 Онҳо хандида гуфтанд:
 – Ин бошад ҳоло нодон.

Дар хотир доред: \bar{u} ба ҷои мусича, мо ба ҷои мову шумо, яъне бачаҳо, онҳо ба ҷои Достак, Гунҷишкак, Зоғ, Ҷӯр, Майна ва Лаклак омадааст.

Машқи 190. Саволу ҷавоби зеринро хонед ва гӯед, ки бачаҳо дар вақти ҷавоб додан ба ҷои номашон (Қосим, Анвар) кадом калимаҳоро истифода мебаранд? Муаллим аз талабагони синф пурсид:

– Кани, бачаҳо, сардори синф кист?

- Ман, – гӯён Қосим аз ҷояш хест.
- Масъули тозагии синф кӣ аст?
- Ман, – ҷавоб дод Анвар.

Супориш:

Сӯхбатро рӯбардор намуда, зери номҳо ва калимаҳои ба ҷои онҳо омада хат кашед.

Машқи 191. Хонед. Гӯед, ки чаро гулҳои дӯстӣ номида шудаанд?!

ГУЛҲОИ ДҶСТӢ

Ба мактаби мо бачагони миллатҳои гуногуни ҷаҳон омаданд. Ману Салим ба ҳар кадоми онҳо яктоӣ гул тӯҳфа кардем. Онҳо гулҳоро мебӯиданд ва миннатдорӣ баён мекарданд. Мо аз хурсандӣ завқ мекардем. Гулҳои дӯстии мо ба тамоми ҷаҳон паҳн шуданд.

Супориш:

Матро рӯбардор намуда, зери калимаҳои ман, онҳо, мо хат кашед ва гӯед, ки ин калимаҳо ба ҷои кадом исми омадаанд.

ДАРСИ 53

РЕЗАБОРОН

Хуршеди панҷатилло,
Дар дашту кӯҳу саҳро
Монанди марди деҳқон
Бикшода дасти эҳсон.
Хандида нур пошид,
Дони сурур пошид.
Чун дид рӯи хуршед,
Барфу ях об гардид,
Онро замин макида,
Бо сабзаи дамида,

Ҳай-ҳай, ҷӣ нармакак шуд,
Бай-бай, ҷӣ гармакак шуд.
Бедор шуд табиат,
Пӯшид сабзхилъат,
Боди вазони кӯҳсор
Овард абри бисёр,
Борид резаборон
Дар боғу дашту майдон.
Рафт абри даргузар зуд,
Аз дида ноаён шуд.

Тирукамон баромад,
 Меҳри ҷаҳон баромад.
 Тирукамон бидида,
 Меҳри ҷаҳон бидида.
 Духтарчаҳои гулрӯ,
 Биншаста дар лаби ҷӯ,
 Аз нӯги кокулошон,
 Кам-кам бурида шодон,
 Гуфтанд ҳар як аз ноз,
 Тирукамон барин боз

Кокулдароз гардем,
 Чун ғунча боз гардем.
 Сонӣ зи ранга гулҳо.
 Карданд тоҷи зебо.
 Онро ба сар ниҳода,
 Дасти ба даст дода,
 Бо шавқу шодмонӣ
 Карданд шеърхонӣ.
 Дар васфи иди Наврӯз,
 Иди баҳори фирӯз.

Мавҷуда Ҳакимова

Савол ва супориш:

1. Шеърро ифоданок хонед.
2. «Хуршеди панҷатилло» чӣ маъно дорад?
3. Тирукамон чӣ хел пайдо мешавад?
4. Чаро духтаракон аз баромадани тирукамон шодӣ мекарданд?

ДАРСИ 54

Машки 192. Хонед. Ғӯед, ки шоир кадом ҷонишинҳоро истифода намудааст?

МОДАР

Модари ғамгусори ман
 Шодии рӯзғори ман,
 Роҳати ман, мадори ман,
 Боғи ману баҳори ман –
 Модари ғамгусори ман!
 Садқа шавам ба номи ту,
 Лоиқи эҳтироми ту,
 Мақсади ту, мароми ту –
 Мақсади ман, мароми ман,
 Модари ғамгусори ман!

Гулчеҳра Сулаймонова

Калимаҳои ман, мо, ту, вай, шумо, он, онҳо... ҷонишин мебошанд. Ҷонишинҳо асосан ба ҷои исмҳо меоянд.

Машқи 193. Хонед. Гӯед, ки бозӣ ба шумо писанд омад?

Чистон. Булбулон дар хонаи кист?

Кӯдакони ман вақти таътил ин бозиро ёд гирифта омаданд. Шабе пушти дар омадам ва баҳсу талоши онҳоро хуб гӯш кардам. «Шаҳратро бой додӣ, акнун ман мегӯям». Ин садои духтари аз ҳама хурдӣ – Ҷонон буд. «Ёфтам! Ёфтам, лекин ту ғиромӣ мекунӣ, ин хел бошад, ман-бозӣ не», – ин овози духтари калонӣ – Райҳон буд. «Ин хел ки бошад, шумо бас кунед, ман мегӯям», ин садои Тобони миёна буд.

Сорбон

Дар ин матн нависанда кадом ҷонишинҳоро кор фармудааст? Боз кадом ҷонишинҳоро медонем?

Машқи 194. Мисолҳои зеринро нависед ва гӯед, ки ҷонишинҳои вай, онҳо ба ҷои кадом исмҳо омадаанд?

1. Шоир бачаҳоро дӯст медорад.
2. Вай барои онҳо шеърҳо эҷод мекунад.

Машқи 195. Матнро нависед, ба зери ҷонишинҳо хат кашед.

Бетонрези номӣ Камол Ҳамсариев ҳам барои дар ин сохтмони азим ҳисса гузоштан аз Норақ омадааст. Вай бо аъзоёни бригадааш ба роҳсозӣ машғул мебошад.

Ӯ доимо серташвиш аст. Гоҳ ба аъзоёнаш корро мефаҳмонаду гоҳ пеш-пеши мошинҳо тохта, ҷои рехтани сангу бетонро ба ронандагон нишон медиҳад. Гоҳ ба заводи бетон мераваду гоҳ барои маслиҳат ба назди маъмурияти сохтмон.

Ӯ дилсӯзу ғамхор аст. Бо ҳама як хел муомила мекунад.

ДАРСИ 55

ИДИ НАВРӮЗ

Баҳор фасли дилафрӯзи сол аст. Онро ҳама кас дар ҳама ҷо бетоқатона интизор мешаванд. Ин фаслро фасли зиндашавии табиат, арӯси сол меноманд. Дар ҳақиқат ҳам фасли зебову дилрабост фасли баҳор! Кӯҳу дара, саҳрову ҷангал, боғоти мевазор – ҳама сабзу хуррам аст. Бӯи хуши сабзаҳои навхез ва гиёҳҳои гуногуни худрӯй ба тани одам қувваю рӯҳи тоза мебахшад.

Ба истиқболи иди баҳор кӯҳсори сарсафед домани худро бо сабзаю гул пӯшонда, хурсандӣ мекунад. Дашту саҳро ба сар чодари рангин гирифта, ба иди Наврӯз тайёри мебинанд. Обшорон таронаи наврӯзӣ мехонанд. Насими форам ба ҳар кӯҳ муждае мебарад.

***Наврӯз шуду ҷумла ҷаҳон гашт муаттар
Аз бӯи хуши лолаву райҳону санавбар.***

Наврӯз яке аз ҷашнҳои қадими мардуми тоҷик аст. Онро ҳар сол ба муносибати расидани баҳор ва саршавии киштукор ҷашн мегиранд. Халқи меҳнаткаш дар сурудҳои худ Наврӯзро чун оғози корҳои деҳқонӣ васф менамояд. Занон суманак мепазанд ва бо ҳар гуна меваю таом дастархон оро медиҳанд, ҷавонон гӯштин мегиранд, буз мекашанд, кӯдакон бо бародарону хоҳаронашон гул

мечинанд, марди деҳқон ҷуфт мебандад, замин меронад, ба замин дона мекорад.

Рӯзи Наврӯз мардум либоси наву тоза мепӯшанд, ба тамошо мебароянд, сайри лола мераванд, онҳо яқдигарро муборакбод мекунанд, ба яқдигар хушбахтӣ мехоҳанд. «Ҳар рӯзатон Наврӯз бод, Наврӯзатон фирӯз бод!» – мегӯянд.

ЛУҒАТ:

Муаттар – хушбӯй, тару тоза.

Савол ва супориш:

1. Чаро баҳорро арӯси сол меноманд?
2. Ҷашни Наврӯзро дар деҳаи шумо чӣ тавр мегузаронанд?
3. Одамон дар ин рӯз ба якдигар чӣ меғоянд?

ДАРСИ 56

Машқи 196. Сарсатри охиринаи матни «Иди Наврӯз»-ро хонда, ҷумлаи зеринро нависед:

Онҳо якдигарро муборакбод мекунанд.

Супориш:

Ба зери ҷонишини «онҳо» хат кашед ва гӯед, ки он ба ҷои кадом исми омадааст?

Дар хотир доред: ҷонишинҳо аз калимаҳои дигар ҷудо навишта мешаванд.

Машқи 197. Хонед. Гӯед, ки шоир ба кишвар – Ватан хитоб карда чӣ меғояд ва дар ин шеър кадом ҷонишинҳоро кор фармудааст?

ЭЙ КИШВАРИ МАН

Эй кишвари ман, болу пари ман,
 Меҳри дили ман, тоҷи сари ман.
 Бо шаршараи ҷӯйҳои пуроб,
 Бо тантанаи парвози уқоб,
 Аз нав бикунам, шодона хитоб:
 Эй кишвари ман, болу пари ман,
 Меҳри дили ман, тоҷи сари ман!

Аминҷон Шукӯҳӣ

Машқи 198. Бо ҷонишинҳои ман, мо, шумо, вай якҷоя ҷумла тартиб дода нависед.

Машқи 199. Матнро рӯбардор кунед, ба зери ҷонишинҳо хат кашед ва гӯед, ки онҳо ба ҷои кадом исми омадаанд?

Пирамарде ба дарави гандум баромад. Ў хурмачаро бо ошаш дар буттазор пинҳон карда монд. Рӯбоҳ хурмачаро ёфт. Вай ошро хӯрда, хост ба хонааш равад, аммо сарашро аз хурмача бароварда натавонист. Рӯбоҳ сари худро ҳар сӯ мечунбонид. Хурма аз сари рӯбоҳ ҳаргиз намебаромад. Рӯбоҳ дар ғазаб шуда, хурмаро ба об ғутонд.

Хурмача пури об шуд ва рӯбоҳро ҳам ба ҷӯй кашид. Рӯбоҳ дар об ғарқ шуд.

Машқи 200. Иншои хонагӣ.

Ба саволҳои зерин таъя намуда, дар мавзӯи «Ҷашни Наврӯз» иншо нависед.

1. Идҳо дар фасли баҳор.
2. Наврӯз – ҷашни мардуми мо.
3. Тайёри ба ҷашн.
4. Иштироки ман дар ҷашни Наврӯз.

Супориш:

Ба зери ҷонишинҳои иншои навиштаатон хат кашед.

ДАРСҲОИ 57–58

ИМЛО ВА ҶАМЪБАСТИ ЧОРЯКИ III

ЧОРЯКИ IV

ДАРСИ 1

ПЕШОЯНДҲО

ПАНҶ АНГУШТ

Ба ангуштони дастонатон нигоҳ кунед. Ҷамаи онҳо – хурду калон – панҷ бародари ҳамшир барин менамоянд. Замоне онҳо панҷ писари як падар будаанд. Модар барвақт аз олам гузашта будааст. Падар рӯзе чандрӯза ба сафари шаҳр меравад, ки дар

бозор мавизу қоқи мева фурӯшад ва барои онҳо либосу китоб биёрад. Пеш аз рафтани онҳоро ҷамъ карда мегӯяд:

– Дар вақти набудани ман ҳушёр бошед, ки дузд шуморо дар хоб наёбад ва он моле, ки ғун кардаем, набарад, ҳамсоҷа мегӯянд, ки дар ин тарафҳо дузд пайдо шудааст...

Сарангуштро дуруст Бузург меномидаанд, ки қадкӯтоҳу ғафс бошад ҳам, хеле серғайрату пурқувват будааст ва ба ҳама кор баробари бародарони дигар часпида, аз ҳамаи онҳо зиёдтар меҳнат мекардааст. Ӯ доим рӯ ба рӯи додарони худ истода таълим медодааст, ки қади худро бисёр ҳам шамшодвор дароз накунад, ки инсон ризқи худро аз осмон не, аз замин меёбад.

Чунин сухани ӯ бештар аз ҳама ба Расо – ангушти миёна, ки қадбаландтар будааст, намефоридаст ва ӯ ба Бузург мегуфтааст:

– Ту, ки аз паси модар ба хонаи падари мо омадаӣ ва аз авлоди падари мо наӣ, ба қадҳои дарози мо ҳасад мебарӣ.

Зинҳор ном лелаи қариб ҳамқади ӯ низ камарбанд – ангуштарини заррини худро молида мегуфтааст:

Падарамон ба миёни ман беҳуда ин чанбари зарринро напӯшондааст. Агар туро ақлу дониш бештар мебуд, ин ҳалқаи заррин насиби ман намегардид.

Ангушти Ишорат низ ба сари Бузург дурӯғ задааст:

– Ту аз поён истода ба мо, болонишинҳо, чӣ хоҳӣ омӯхт? Мо аз зоти хеле олий ҳастем. Ту, ки аз зоти қадпастҳой, падар хонаатро дар поёни ҳавлӣ сохтааст – дар даромадгоҳ – ҷое, ки одатан боён хизматгоронро ҷой медиҳанд.

Ҳамаи ин гапҳо ба Бузург алам кардаасту ӯ ба Ятимак рӯ оварда гуфтааст:

– Ятимак, ту ҳам гап зан. Эҳтимол дар дили ту низ нисбати ман кинае бошад.

– Эй бародар! – гуфтааст Ятимак, – ман доим мебинам, ки мо чор тан чӣ қадар кор кунем, ту ҳам ҳамон қадар, балки зиёдтар. Бародарӣ пеш аз ҳама дар ҳамдастӣ ва ҳамкорӣ муайян мегардад, на дар ҳамхунӣ. Бисёр бародарони ҳамхунро дидаем, ки дар талоши тоҷу тахти падар ҳамдигарро куштаанд. Ман мегӯям, ки қадру қимати бародар дар камарбанди заррин ё чизи дигар набуда, дар сари вақт ба ёрии дигарон расидан аст.

Саволу супориш:

1. Падар пеш аз рафтан ба фарзандҳояш чӣ мегӯяд?
2. Ангуштҳо чӣ ном доранд?
3. Ангушт – Расо ба Бузург чӣ таъна мезанад?
4. Зинҳор чӣ мегӯяд?
5. Ишорат ба Бузург чӣ дӯғ мезанад?
6. Ятимак – ангушти хурдӣ чӣ мегӯяд?
7. Ба фикри шумо, гапи маъқулро кадоме аз онҳо мегӯяд?
8. Матнро хомӯшона бори дигар аз назар гузаронед ва гӯед, ки калимаҳои бо, аз, дар, чӣ хел навишта шудаанд?

ДАРСИ 2

Машқи 201. Хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи чиҳо меравад?

Рӯзе аз мактаб бармегаштам. Ногоҳ чашмам ба парандае афтод, ки дар роҳ рӯи барф мехобид. Онро аз замин бардоштам. Ҷонварак базӯр-базӯр нафас мекашид. Маълум, ки аз хунукию гуруснагӣ ба ин ҳол афтодааст. Ба ҷонварак дилам сӯхта, ба хона овардам. Аз фанеру тахтапораҳо лонаи зебоне сохта, ба дарунаш парандаро мондаму ба шохи бед овехтам. Тез-тез аз обу донаш бохабар мешудам. Баъди чанд вақт ҷонвар тамоман сиҳат шуд.

Ин кори маро ҷӯраҳоям дида, ба ман пайравӣ карданд. Ҳоло дар шоҳаҳои дарахтони рӯи ҳавлии аксари ҳамсинфонамон лонаи тахтагин мавҷуданд, ки дар онҳо дӯстони болдори мо зиндагӣ мекунанд.

Супориш:

Мисолҳои зеринро навишта гиред: аз мактаб, ба паранда, дар роҳ, аз замин, ба ҷонварак, ба хона, аз фанер, ба шох, ба ман.

Калимаҳои аз, ба, дар пеш аз кадом калимаҳо омадаанд?

Калимаҳои мактаб, паранда, роҳ, замин, ҷонварак, хона, фанер, шох, ман, онҳо кадом ҳиссаи нутқанд?

Машқи 202. Бо таркибҳои ба хона, аз хона, аз мактаб, дар боғ ҷумлаҳо тартиб диҳед ва нависед.

Машқи 203. Хонед. Сабаби пеш аз омадани баҳор нағмасароӣ кардани парандаҳоро гӯед.

НАҒМАСАРОИИ ПАРАНДАҶО

Дар рӯзҳои ҳавои соф ва офтобии охири зимистон ба бешазор ё боғ сайр кунед. Гӯш андозед, ки парандаҳо чӣ тавр дар баҳор нағмасароӣ мекунанд. Онҳо ба пешвози баҳори чашмдошташон тайёри мебинанд.

Аз омадани баҳор онҳо чӣ хел шодмонӣ мекунанд!

Супориш:

Матнро рӯбадор намоед, ба зери калимаҳои дар, ба, аз хат кашед ва гӯед, ки онҳо аз калимаҳои дигар ҷудо навишта шудаанд, ё якҷоя?

ДАРСИ 3

ДАР ЯК САФ

Бародарон оши дегро батамом хӯрданду Бузургро ҳатто ба сари дастархон як бор «биё» нагуфтанд. Ятимак хост, ки як табақча ошро ба Бузург барад, вале Зинҳор аз остинаш сахт кашида гӯшмол дод. Шом шуд. Чор бародар дар хонаи барҳавою васеи боло бо шикамҳои сер хуррок кашида мехобиданд.

Бузург дар хоначаи поёни ҳавлӣ дароз кашида бошад ҳам, ҳушёр будааст. Зеро гапи падарро дар хусуси дуздӣ дар хотир доштааст. Шаб ҳамаи додарони болоӣ ба хоби сахт рафтаанд. Ҳамин вақтро дузд интизор будааст, ки аз болои бом оҳиста мефурояду ба хонаи хоби онҳо медарояд.

Ятимак аз ғичирроси дар бедор шуда, дод мегӯяд. Бародарон бедор шуда, дар торикӣ дузд гуфта, ҳамдигарро медоранд. Дузд ба поёни ҳавлӣ метозад, вале ин ҷо ӯро Бузург бо ресмон интизор меистод ва бо пояш ба пой дузд зада, вайро меафтанад.

Бародарони хонаи боло – Расо, Ишорат, Зинҳор аз Бузург узр мепурсанд, ки ӯро беҳуда ранҷондаанд ва ба дил кина нагирад.

Бузург дар ҷавоб гуфтааст:

– Албатта, ман ба шумоён кина надорам. Зеро ки гуфтаанд: панҷ ангушт баробар нест.

Агар ҳама баробар амал кунем, на аз дузд боке ҳасту на аз ягон кори мушкил.

Ҳамин тавр, моҷаро бо сулҳу салоҳ анҷом ёфтааст ва бародарон аҳлу тифоқ, ҳамтану якҷон гаштаанд.

Як лаҳза ба ангуштҳои худ нигоҳ кунед. Дар паҳлуи Ятимак Зинҳор бо камарбанди зарринаш, бонии аҳду паймон, дар паҳлуи Зинҳор – Расо бо қади аз ҳама дарозаш, дар паҳлуи Расо – Ишорат, ки ба ину он ишора ва хитоб мекунад, истодаанд. Ҳамаи онҳо чун сарбозони як даста паҳлуи ҳамдигар китф ба китфу дар як сафанд.

Агар ба ҳам печанд, мешаванд як муште, ки душмани аз он наметарсидагӣ нест.

Ба ин сабаб, агар касе аз мо пурсад, ки «ҳолат чун аст?» ё «корҳо чӣ хел?» мо қомати сарангуштро рост карда, сари ангуштони дигарро ба зери пойи ба таъзим қат намуда мегӯем:

– Ана ин хел!

Яъне, ки кори мо ва ҳоли мо хеле нағзанд!

Адаш Истад

Супориш:

1. Бародарон баъди хӯрдани ош чӣ кор карданд?
2. Шабона ба хона кӣ медарояд ва бародарон чӣ кор мекунанд?
3. Дар поён дуздҳо кӣ интизор буд?
4. Чаро бародарон аз Бузург узр хоستانд?
5. Бародари калонӣ чӣ ҷавоб дод?
6. Чаро мегӯянд, ки панҷ ангушт баробар нест. Агар онҳо чамъ шаванд, ба чӣ табдил меёбанд?
7. Пандро аз ёд кунед.

**Чун чамъ шаванд панҷ ангушт,
Гарданд ба фарқи душманон мушт.
Ҳар панҷ зи ҳам ҷудо бимонад,
Ҳар тифл шикастанаш тавонад.**

ЧИСТОН

Ду модар ҳар яке
Бо панҷ фарзанд.

ДАРСИ 4

Машқи 204. Матни «Дар як саф»-ро бори дигар хонда, бинед, ки калимаҳои ба, аз, дар, бо чӣ тавр навишта шудаанд?

Калимаҳои ба, аз, дар, то, бо пеш аз калимаҳо меоянд... Аз ин сабаб онҳо пешоянд номида мешаванд. Пешояндҳо аз калимаҳои дигар ҷудо навишта мешаванд. Мисол ба хона, дар хона, то хона, аз хона, бо бародарам...

Машқи 205. Ҷумлаҳои зеринро нависед, ба зери пешояндҳо хат кашида гӯед, ки онҳо пеш аз қадом калимаҳо омадаанд?

1. Алишер бо бародараш дар як мактаб мехонад.
2. Аз хона то мактаб роҳ дур нест.

Машқи 206. Ҳодисаи зеринро хонед ва мазмунашро нақл намоед.

ШУҶОАТИ ҶУМЪА

Ҷумъа ба молҳои хӯрок меод. Нохост садои баланде шунида шуд, ба тарафи садо нигариста, якбора дар ҷояш шах шуда монд: тақрибан сад метр дуртар чор гург меомаданд. «Эҳ, чаро падарам ба қишлоқ рафтанд -а? – афсӯс хӯрд вай. Вале худро гум накард. Тозон ба хона даромада, милтиқи падарашро гирифта баромад. Гурги яқум бо як ҷаҳиш худро болои девори оғилхона гирифт. Аммо ба оғилхона даромада натавонист: қисми бечони он аз тири ин писарбачаи нотарс ба замин афтид. Се гурги дигар тарсида гурехтанд. Ҳамин тавр, Ҷумъа молҳои ҷамъиятиро аз хатар эмин дошт.

Супориш:

Мазмуни матро нависед ва ба зери пешояндҳо хат кашед.

ДАРСИ 5

ПУШАЙМОНӢ

Овардаанд, ки дар замони қадим подшоҳи шикордӯсте буд ва ин подшоҳ бозе дошт, ки ба як парвоз Симуриро аз қуллаи кӯҳи Қоф фуруд меовард. Подшоҳ ин бозро хеле дӯст медошт ва пайваста ба дасти худ ӯро тарбият мекард.

Рӯзе малик он бозро гирифта, ба шикор рафта буд. Оҳуе аз пеш бархост ва малик аз паи ӯ битохт, аммо оҳуро наёфта, аз ҳамроҳони худ ҷудо афтод. Гурӯҳе аз хизматгорон дар паи ӯ метохтанд, аммо малик чунон гарм меронд, ки ҳатто бод аз паи ӯ расида наметавонист.

Дар аснои ин ҳол оташи ташнагӣ шӯъла мезад. Малик обҷӯён атрофи дашту саҳро мепаймуд. Ногоҳ ба домани кӯҳе расид ва дид, ки аз болои он оби зулоле мечакад. Малик қадаҳоро берун оварда, ба зери кӯҳ омад. Об, ки қатра-қатра мечакид, дар он ҷом ҷамъ кард. Чун пур шуд, хост, ки аз он бинӯшад. Боз пар бизад ва оби ҷомро ба тамои бирехт. Подшоҳ аз он ҳаракат кӯфтахотир гашта, бори дигар ҷом зери кӯҳ дошт, ҷом аз нав пур шуд, хост, ки ба лаб расонад. Дигарбора боз ҳаракате кард ва об бирехт. Шоҳ бозро бидушт...

Рикобдор болои кӯҳ баромад. Дид, ки чашмае воқеъ гардидааст, аммо аз он қатраи об ба чанд ҳасрат берун меояд ва аждаҳое бар лаби он чашма мурда хобидааст. Ҳарорати офтоб ба аждаҳо асар карда, луоби заҳромез ба оби он чашма омехта шуда, қатра-қатра аз кӯҳ мечакид. Даҳшат ба рикобдор ғалаба кард. Саросема аз кӯҳ поён омад ва сурати ҳол ба подшоҳ арз намуд. Подшоҳ асли воқеаро шунида, ашки ҳасрат рехт ва гуфт:

«Сад дареғо, ки чунин ҷонвари азизро бечон кардам».

Рикобдор гуфт:

– Эй шоҳ, ин боз балои азимро аз ту боздоштааст. Беҳтар он буд, ки шоҳ дар куштани он таъҷил намекард, оташи ғазабро ба оби ҳилм таскин меод.

Шоҳ ҷавоб дод:

– Ман аз ин ҳаракати худ пушаймонам. Ҷароҳати ин маломат ба ҳеҷ марҳам даво намеёбад ва то зинда хоҳам буд, доғи ин ҳасрат бар сина хоҳам дошт.

Хусайн Воизи Кошифӣ

Савол ва супориш:

1. Барои чӣ подшоҳ бози шикории худро кушт?
2. Аз чӣ сабаб подшоҳ аз куштани боз пушаймон шуд?
3. Гуфтаҳои рикобдор ва шоҳро аз ёд намуда, дар нақши онҳо бозӣ кунед.

ДАРСИ 6

Машқи 207. Сарсатри аввали матни «Пушаймонӣ»-ро нависед ва ба зери пешояндҳо хат кашед.

Машқи 208. Хонед. Мазмунро нақл намоед. Пешояндҳоро номбар кунед ва гӯед, ки онҳо пеш аз кадом калимаҳо омадаанд?

ИЗИ ПОИ ГУНҶИШК

Боре Манзура дид, ки гунҷишкак дар рӯи барф нишаста, бо минқоракаш нонрезаи афтодаеро гирифт «фиррӣ!» парида рафт. Манзура дергоҳ, табассумкунон ба гунҷишкаки дар шохи дарахт нишаста ва пойҳои ӯ нигарист. Баъд дар дилаш хоҳише пайдо шуд, ки изи гунҷишкакро дар матои сафед дӯзад.

Ӯ дар дарси меҳнат пинҳонӣ аз ҳама ба кор сар кард. Вале... муаллима аз мақсади духтарак огоҳ шуда, ба ӯ ёрӣ расонд. – Мана, ин навъи кӯкзаниро изи «гунҷишк» меноманд, – гуён ӯ дар рӯи матоъ сӯзанро чанд навъ зада, изи бисёри гунҷишк ҳосил кард.

Машқи 209. Хонед, гӯед, ки шумо нонрезаҳоро чӣ кор мекунед? Матро рӯбардор намуда, зери пешояндҳо хат кашед.

Амаки Ҷӯрабой чизи аз замин бардоштаашро пуф карда, тоза карда, ба ман нишон дод. Дар кафи ӯ нонрезае буд, ки танҳо дар мавриди бодикқат ба замин нигоҳ кардан онро дидан мумкин мегардид. Чашмони хашмгини амаки Ҷӯрабой мегуфтанд, ки нонрезаро надида, аз болояш гузашта рафтан, гуноҳ аст.

Раҷаб Амонов

ДАРСИ 7

ХИЗМАТИ ХИРСОНА

Як боғбон буд. Вай муддатҳо ба хелҳои зироату дарахтон машғул гардида, умри азизи худро дар бунёди боғу бӯстон сарф намуда буд. Ӯ боғи зебо ва пурмевае дошт. Боғбон на марги падарро медонист, на ғами фарзандро, рӯзгор ба танҳои мегузаронд. Рӯзе аз ваҳшати танҳои ба танг омада, бағоят малул шуд.

Алқисса, аз алами танҳои озурдахотир гашта, ба дашт рафт ва дар домани кӯҳе сайр менамуд. Иттифоқо, хирсе зиштсират, қабехсурат, нопоктинат низ ба сабаби танҳои аз фарози кӯҳ рӯ ба нишеб ниҳода буд. Баробари мулоқот намудан аз ду тараф силсилаи муҳаббат дар ҳаракат омад ва дили боғбон ба сӯҳбати хирс моил гардид. Хирси ноида ишораҳои марди деҳқонро мушоҳида намуда, ба кулӣ вобастаи сӯҳбати ӯ шуд ва ба андак ишорате сар дар паи ӯ ниҳода, ба он боғи биҳиштосо даромад. Ба инъом ва ташрифи он меваҳои латиф дӯсти дар миёни онҳо маҳкамтар шуда, беҳи ниҳоли муҳаббат дар замини дили ҳар як мустаҳкам гашт. Ҳаргоҳ, ки боғбон аз ғояти сустӣ ва мондашавӣ дар сояе сар ба болини роҳат мениҳод, хирс аз рӯи дилсӯзӣ ба сари болини ӯ нишаста, пашшаҳоро аз рӯи ӯ меронд.

Рӯзе аз рӯзҳо боғбон ба одати ҳаррӯза дар сояи дарахте хобида буд. Магаси (пашшаи) бисёре ба рӯи ӯ ҷамъ шуданд. Хирс ба магасронӣ машғул буд. Вале ҳарчанд пашшаҳоро меронд, боз зиёдтар меомаданд ва ба сару рӯи боғбон ҷамъ мешуданд. Хирс ошуфта шуда ва санге ба қадри бист ман бардошта, ба қасди он ки пашшаҳоро мекушад, ба рӯи боғбони бечора зад. Пашшаҳо ба ҳар тараф париданд ва онҳоро осебе нарасид, аммо сари боғбон ба хок яксон шуд. Аз ин ҷо, бузургон гуфтаанд, ки ба ҳар ҳол душмани доно аз дӯсти нодон беҳтар аст.

Ҳусайн Воизи Кошифӣ

Савол ва супориш:

1. Чаро боғбон рӯ ҷониби дашт ниҳод?
2. Сабаби бо ҳам дӯст шудани боғбону хирс дар чист?

3. Ба боғбон чӣ фалокат рӯй дод?
 4. Гуфтаи бузургон: «душмани доно аз дӯсти нодон беҳтар аст»-ро шарҳ диҳед.

ДАРСИ 8

Машқи 210. Матнро хомӯшона аз назар гузаронед ва ҷонишинҳоро дар як қатор, пешояндҳоро дар қатори дигар нависед.

Намуна:

Ҷонишинҳо: ӯ, вай, ... Пешояндҳо: ба, ...

Машқи 211. Бо таркибҳои бо минқораш, ба гунҷишкак, дар матои сафед, бо изи пой ҷонварак, дар рӯи матоъ ҷумлаҳо тартиб диҳед ва нависед.

Ҷумлаи зеринро шарҳ диҳед: Муаллима аз мақсади Қодир огоҳ шуд.

Машқи 212. Хонед. Мазмуни матнро нақл намоед.

СУРАТИ РҶДАКӢ

Пирамард лаҳзае абрӯ чин карда, хомӯш монд. Инъомчон ҳар боре, ки бобояшро дар ин вазъият бубинад, ӯро ба Рӯдакӣ монанд мекард. Риши сафедашон шаршара барин ба рӯи сина рехтагӣ, сарашон баланд, пешониашон пуроҷинг, дар ҳақиқат Рӯдакии зинда! Як рӯз Инъомчон сурати бобояшро кашид. Ба сурати Рӯдакӣ монанд шуд. Муаллим ҳам сурати Рӯдакӣ гуфтанд.

Супориш:

Матнро рӯнавис намуда, зери пешояндҳо хат кашед ва онҳоро шарҳ диҳед.

ДАРСИ 9

ЗУЛМ ОҚИБАТ НАДОРАД

Дар як биёбон чоҳе буд. Дар он чоҳ ғукони зиёде зиндагӣ мекарданд. Ғукон малике доштанд – номаш Шопур. Шопур

бофаросат, вале хеле золимпеша буд. Ғукони дигар аз зулму ҷабри Шопур ба танг омада, маҷлис оростанд ва ўро аз сари давлат дур сохтанд ва ба ҷояш ғуки дигарро таъйин намуданд.

Шопур аз молу мулк дур шуд ва аз фарзандону аёл ҷудо афтод ва якбора музтару бечора гашт. Ў ҳамеша фикр мекард, бо кадом роҳ аз ғукон қасос бигирад. Ниҳоят, ба хулосае омад, ки ягон душмани зўр ёфта, дарди дил кунад. Ҳамин гуна душман мор буд, зеро мор ҳамеша ғуконро шикор мекунад ва мехӯрад.

Дуртар аз он чоҳ море зиндагӣ мекард, хеле бадҳайбат ва аждарсифат. Шопур бар дари сўрохи мор рафт ва нарм-нарм овоз додан гирифт. Мор гуфт:

– Ин овози ҷинси мо нест. Ҷинси дигар бар мо баҳри чӣ ояд? Мор сар аз сўрох берун кард, ғуке дид истода. Мор бихандиду пурсид:

– Эй, ғук, ин чӣ далерист, ки кардай ва чӣ ҷасорат аст, ки намудай? Ту медонӣ, ки ғукон ҳамеша тўъмаи моронанд, бар дари мор чӣ гуна ояд ва худро ба пой худ чӣ гуна ба душман диҳад?

Ғук гуфт:

– Сухан ҳамин аст, ки ту мегӯӣ ва ин ҳақ асту рост. Аммо чӣ кунам, ки ҳоҷатмандам ва барои баровардани ҳоҷати худ назди ту омадам.

Мор гуфт:

– Он ҳоҷат кадом аст? Шопур наздиктар омаду гуфт:

– Ман амири ғукон будам. Душманон омаданду маро аз вазифа гирифтанду мамлакати маро ба дигаре доданд ва ман ба ин хорию зорӣ гирифтор шудам. Инак, пеши ту омадам, ки душманони маро нобуд созию мамлакати маро ба ман баргардонӣ.

Мор гуфт:

– Эй Шопур, ман фикр мекунам, ки ту бар халқат ранҷ кардай ва зулму шиори худ сохтай. Магар намедонӣ, ки зулм оқибат надорад. Аммо имрӯз ту мазлумӣ. Ҳоҷати мазлумон баровардан корест савоб.

Пас мор аз сўрох баромад ва ғукро дар канор гирифт ва ҳар ду аҳди дўстӣ бастанд. Мор ғукро гуфт:

– Бо ман биё ва он чоҳ ба ман бинамо ва бубин, ки дар он чоҳ чӣ оташе мезанам ва чӣ хунрезӣ мекунам.

Мору ғук ба он чоҳ рафтанд. Мор мисли ресмон дароз шуд ва дар як замон то қаъри чоҳ расид. Ғавғо ва фиғон аз ғукон баромад. Мор чанд рӯз он ҷо монда, ҳама ғуконро бихӯрд. Дар чоҳ Шопур монду ақраби ӯ. Як рӯз мор назди Шопур омаду гуфт:

– Эй ёри азиз ва эй азизи ботамиз, чоҳ аз ғукон холӣ шуд. Ман гуруснаам. Зуд барои ман хӯроке муҳайё бисоз ва меҳмони худро гурусна магузор.

Шопур фаҳмид, ки аз ин суҳан ғарази мор чист, гуфт:

– Ту ҳоҷати мани мискинро баровардӣ ва савоб гирифтӣ. Беҳтар ин аст, ки аз ин ҷо ба сӯрохи худ равӣ ва бо аҳли худ бипайвандӣ.

Мор гуфт:

– Ҳай-ҳай, ин гапҳоро мағӯ. Ман бо ту аҳди дӯстӣ кардаам. Дигар аз ин ҷо намеравам ва туро танҳо намегузорам.

Шопур фаҳмид, ки хато кардааст. Як рӯз не, як рӯз мор ӯро ҳам меҳӯрад. Назди мор омад ва гуфт:

– Эй ҳоҷатбарори мазлумон, дар ин чоҳ дигар ғук намонд. Дар ҳамин наздикиҳо чоҳи дигарест пур аз ғук ва моҳӣ. Агар иҷозат диҳӣ, он ҷо равам ва онҳоро бо фанду фиреб ин ҷо биёрам, то ки дастархони ту пурнозу неъмат бошад.

Мор гуфт:

– Корест хуб. Бирав ва биёр.

Шопур бо ғаму андӯҳ ва дидаи пурашк аз чоҳ – ватани бобой берун рафт ва дур аз хешу табор аз олам чашм пӯшид.

Зиёуддини Нахшабӣ

Саволҳо:

1. Аз чӣ сабаб ғукон Шопурро аз подшоҳӣ ронданд?
2. Шопур барои аз ғукон қасос гирифтани ба чӣ хулоса омад?
3. Баъди дар чоҳ ба ғайр аз Шопур ва хешонаш ягон ғук намондан мор чӣ хост?

ДАРСИ 10

ПАЙВАНДАКИ «ВА»

Машқи 213. Бо мисолҳои зерин ҷумлаҳои тартиб диҳед ва нависед:

Сафар ва Шариф, хирс ва деҳқон, мор ва уқоб, мехонад ва менависад. Намуна: Хирс ва деҳқон бо ҳамдигар чӯра шуданд.

Машқи 214. Матни зеринро рӯбардор кунед. Гуед, ки калимаи ва аз калимаҳои дигар чӣ хел навишта шудааст.

Дузде дар шаб хонаи фақири мечуст. Фақир аз хоб бедор шуд ва гуфт:

– Эй мардак, он чӣ ту дар торики мечӯӣ, мо дар рӯзи равшан мечӯем ва намеёбем.

Убайди Зоконӣ

Машқи 215. Хонед. Мазмуни ҳикоячаро нақл кунед.

Писари як марди обрӯманд ва бузургвор бар гурӯҳе мардумон даровехт ва ҷанҷол кард. Одамон назди падараш омаданд ва аз ӯ шикоят карданд. Падар хост, ки писарашро ҷазо диҳад. Писар гуфт:

– Эй падар, ман аз беақлӣ ва бехирадӣ гуноҳе кардам, ту, ки бохирадӣ, чаро маро ҷазо медиҳӣ? Падарро ин гап хуш омад ва писарашро авф кард.

Хоҷа Низомулмулки Тӯсӣ

Супориш:

1. Матро рӯбардор намуда, зери пайвандаки «ва» хат кашед.
2. Таркиби калимаҳои «беақлӣ», «бохирадӣ»-ро чудо намоед.

ДАРСҲОИ 11–12

МҶҶҶ ВА ПАШША

Дар зери шипанги барҳаво рӯи дастархони пур аз нозу неъмат пашшае аз лаълӣ ба лаълӣ нишаста, шираю шарбат мечашид. Нохост чашми пашша ба мӯрчае афтод, ки нонрезаи рӯи дастархонро кашолақунон мебурд. Пашша лаби пиёлаи пури мураббо нишаста, бо ғурур гуфт:

– Эҳ, мӯрчаи бечора! Азобат зӯр! Аз аввали баҳор то худи зимистон аз меҳнат сар намебардорӣ. Ҳамин ҳам зиндагӣ шуд?

Маро бин, ғами дунё надорам. Гули хӯрок меҳӯрам ва шираву шарбат мечашам.

Мӯрча аз гапҳои пашша ранҷида бошад ҳам, сир бой надод.

– Чӣ илоҷ, одати мо ҳамин, – бо мулоиматӣ ҷавоб дод мӯрча, – бо меҳнати ҳалолу арақи ҷабин ризку рӯзиамонро ҷамъ мекунем.

– Меҳнати ҳалол ҳамин бошад, аз ҳафт маҳаллаш безорам, ҳа-ҳа-ҳа, – тамасхур кард пашша ва акнун париданӣ буд, ки ногоҳ пояш лағжида, ба шира часпида монд.

Ин вақт писарбачае ҳозир шуда, пашшаро аз даруни мураббо гирифта, ба замин зад. Пашша аз зарби сахт дигар наҷунбида монд.

– Ана, оқибати кайфу сафои бемеҳнат, – ба пашша дилаш сӯхта гуфт худ ба худ мӯрча ва нонрезаро кашолакунон ба роҳаш рафт.

Савол ва супориш:

1. Пашша чӣ кор мекард?
2. Вай ба чӣ вохӯрд?
3. Пашша ба мӯрча чӣ гуфт?
4. Мӯрча чӣ ҷавоб дод?
5. Оқибати воқеа бо чӣ анҷомид?
6. Мазмуни матнро навишта, зери калимаи ва хат кашед.

Калимаи «ва» пайвандак мебошад. Пайвандаки «ва» монанди пешояндҳо аз калимаҳои дигар ҷудо навишта мешавад. Пайвандаки ва калимаҳоро дар ҷумлаҳо мепайвандад.

Расул ва Акрам, обрӯманд ва бузургвор.

Машқи 216. Хонандаи мактаби рақами 53 шаҳри Душанбе Назокат Талбакова дар мавзӯи «Модари меҳрубони ман» иншои навишта, дар баъзе мавридҳо ба ҷои калимаҳо нуқтаҳо гузоштааст. Матнро хонда, ба ҷои нуқтаҳо калимаҳои зарурӣ гузоред ва нависед:

Модари ман муаллима аст. Ӯ қаҳрамон нест, лекин кор, рафтор, гуфтори ӯ барои ман намуна мебошад. Модарам инчунин дар мактаб раиси иттифоқи касаба мебошад. Вай аз вазъияти зисту зиндагонии хонандагон... саломатии муаллимон хабардор шуда меистад.

Модар шахси муқаддас мебошад. Барои ҳар як шахс номи модар аз ҳама азиз... шарафи вай аз ҳама авлотар мебошад, зеро сарчашмаи вучуди инсон модар аст.

ДАРСИ 13

САЛЛАЮ ҶОМАИ ОШХҶҶРӢ

Афандӣ бо ҷомаи фақиронаи худ ба тӯйе рафт. Дар тӯйхона ўро ба пешгоҳ роҳ надоданд. Дар айвоне ҳамроҳи фақирон шинонданд. Барои пешгоҳнишинон ошҳои сергўшту сerratан оварданду ба пеши фақирон, аз ҷумла, ба пеши Афандӣ оши саркути сардшудаи бегўшт ниҳоданд.

Афандӣ ба ош даст нарасонда, аз ҷо хест. Аз тӯйхона рост ба бозори ҷома рафт. Аз он ҷо як саллаю ҷомаи боҳашаматро киро кард. Дасторро монанди муллоён басту ҷомаро пўшида оҳиста-оҳиста қадам монда, боз ба тӯйхонаи мазкур омад.

Соҳибони тӯй ин дафъа Афандиро «марҳамат кунед – марҳамат кунед!» гўён ба пешгоҳи хона гузаронданд. Дар табақи лангарӣ палави сергўште оварда, аввал ба пеши Афандӣ гузоштанд.

Ҷама машғули ошхўрӣ шуданд. Аммо Афандӣ остини ҷома ва фаши саллашро ба рӯи табақи палав оварда:

– Марҳамат кунед, гиред, – гуфтан гирифт. Меҳмоне пурсид:

– Афандӣ, ба кӣ гап мезанед?

– Ба саллаю ҷомаам! – гуфт Афандӣ. – Ин ҳама иззату ҳурмат аз они ҳамин саллаю ҷома аст. Бинобар ин ошро бояд аввал ҳаминҳа хўранд...

Убайди Зоконӣ

Савол ва супориш:

1. Афандӣ ба кучо рафт?
2. Ўро дар кучо шинонданд ва бо чӣ зиёфат карданд?
3. Афандӣ чӣ кор кард?
4. Дафъаи дуюм ўро чӣ тавр пешвоз гирифтанд?
5. Афандӣ ба саволи «ба кӣ гап мезанӣ?» чӣ ҷавоб дод?

ПИЁЗ

Яке боғаш рафт. Дид, ки дузде пиёз баста, пушт карда, мебарад.

Гуфт:

– Дар ин боғ чӣ кор дорӣ?

Гуфт:

– Ба роҳ мегузаштам, ногоҳ бод маро дар боғ андохт.

Гуфт:

– Чаро пиёз баркандӣ? Гуфт:

– Бод маро мебурд, даст ба беҳи пиёз мезадам, аз замин бармеомад.

Гуфт:

– Мусаллам, кӣ гирд кард ва пуштвора баст?

Гуфт:

– Валлоҳ, ман низ дар ин фикр будам, ки омадӣ.

Убайди Зоконӣ

ДАРСИ 14

Машқи 217. Матни зеринро хонед, мазмунашро ҳикоя кунед ва гӯед, ки пайвандаки «ва» кадом вазифаро анҷом додааст?

ҶОМАИ ХУД МЕХОҶАМ

Яке аз шоирон пеши сардори дуздон рафт ва ўро таъриф кард. Амири дуздон фармуд, то ҷомаашро кашида гиранд ва аз деҳ бадар кунанд. Мискин бараҳна ба сармо ҳамерафт. Сагон дар қафои ў афтоданд. Хост то санге бардорад ва сагонро дафъ кунад. Замин ях баста буд. Оқиз шуд. Гуфт:

– Ин чӣ ҳаромзода мардумонанд, сагро кушодаанд ва сангро баста!

Амири дуздон аз болохона бидид, бишунид ва бихандиду гуфт:

– Эй ҳаким, аз ман чизе бихоҳ!

Гуфт:

– Ҷомаи худ мехоҳам, агар инъом фармой.

Машқи 218. Хонед. Нақл кунед, ки пирамард ба писараш чӣ насихат кард? Баъд матро рӯбардор карда, ба ҷои нуқтаҳо калимаҳои заруриро гузоред.

Як пири дунёдида ... писараш, ки ба сафар мебаромадааст, чунин насихат кардааст.

– Барои наздик шудани роҳи дур ... паҳлӯят бояд дӯстат бошад. Агар чунин рафиқи нағз наёбӣ ... дастат бояд асо дошта бошӣ. Агар роҳ обод, наздик... ё дур бошад ҳам боке нест. Лекин наздик шавад гуфта, ... роҳи нообод нарав. Ғайр аз ин кӯшиш кун, ки ҳаво торик нашуда ... манзил расида гирӣ.

Машқи 219. Матни зеринро хонед, мазмунашро нақл намоед.

МЕВАҲОИ «МЕҲМОН»

Дар бораи давобахш будани анҷир бисёр гуфтан мумкин. Дар ин ҷо ҳам анҷири сиёҳ ва ҳам анҷири калон парвариш меёбад. Ин дарахти басо гармидӯст дар Қалъаихум макони худро ёфтааст. Тутзори ин мавзеъ ҳам аз анҷиру анорзор кам нест. Тут ҳам мева ва ҳам нон аст, мегӯянд одамон. Солҳои душвори қаҳтӣ ин меваи аҷоиб одамонро моҳҳои дарози баҳору тобистон аз марг нигоҳ доштааст. Одамон аз тут ширинӣ ва ҳатто ҳар гуна хӯрок мепӯхтаанд... Дар Роғак ҳоло «меҳмон»-ҳо ҳам ҳастанд. Инҳо пеш аз ҳама лимӯву мандарин ва афлесун мебошанд. Пас аз чанд вақти нигоҳубин маълум шуд, ки ин ниҳолҳоро дар шароити Дарвоз дар ҳавои кушод парвариш кардан мумкин аст. Ҳоло дар ин ҷо лимӯҳое месабзанд, ки вазни ҳар донашон то 750–800 грамм мешавад.

Супориш:

1. Бо ибораҳои «моҳҳои дароз» ва «ҳавои кушод» ҷумла тартиб диҳед ва нависед.
2. Аз матн ва ҷумлаҳои навиштаатон ҷонишинҳо, пешояндҳо ва пайвандакҳоро ҷудо карда нависед.

ДАРСИ 15

БОЗ, ҶУҒЗ, ЗОҒ, РҶБОҲ ВА КАБК

Рӯзе аз рӯзҳо бозе аз ошён боли парвоз кушода баланду пасти ҳар самтро аз назар мегузaronд, то ин ки ҷуғзеро дар девори паст дид. Боз бо шаст худро поён партофт ва ҷуғзро асири сарпанҷаи худ кард ва хост синаашро бишкофад ва як луқмаи хомаш кунад. Ҷуғз гирёну нолон гуфт:

– Эй шоҳбози арсаи баландпарвоз, агар маро нахӯриву каме сабр кунӣ, хушхабаре ба ту бигӯям.

– Бигӯ, – розӣ шуд боз. Ҷуғз гуфт:

– Имрӯз ман ба сарпанҷаи ту афтодам. Мисли ҳамин, чанд рӯз пеш гунҷишкак ба сарпанҷаи ман афтода буд. Хостам, ки дарҳол бихӯрам ва аз дарди гуруснагӣ биёсоям. Гунҷишкак зорикунон гуфт:

– Маро накуш ва аз як қатра хунам даргузар, ки ман чанд бачаи хурд дорам. Агар ман зинда монам, парандагон ба ту мукофот хоҳанд дод.

Ман ўро наҷот додам ва то шом ташнаю гурусна мунтазири мукофот нишастам. Чун шом шуд, махлуқе ба мисли симурғ бар фарози харобаи масканам аз ҳаво бар ман гуфт:

– Эй ҷуғз, макони ман, дар авҷи аълост ва ҳар некие, ки одамону парандагону чарандагон дар рӯи замин ба якдигар мерасонанд, ман низ ба он некӣ мекунам. Имрӯз дидам, ки ту гунҷишкакero аз чанголат халос кардӣ. Инак, барои ту ду кабк ва огоҳ бош, ки ҳар шаб ду кабк аз боғи биҳишт дар ин макон оварда, ба ту тақдим мекунам.

Ман дар он лаҳза яке аз он кабкҳоро хӯрдам. Гӯшти кабк чунон болаззат буд, ки то кунун чунин гӯшти болаззатро нахӯрдам. Эй, шоҳбози далер, агар ту хунам бирезӣ, аз ҷисми лоғару заифи ман чандон гӯшт пайдо намекунӣ, ки тасалло ёбӣ. Беҳтараш, агар ту маро раҳо кунӣ, аз он кабкҳо ҳамарӯза якero ба ту бахшам.

Савол ва супориш:

1. Рӯзе боз чиро асир кард?
2. Ҷуғз гирёну нолон аз боз чиро зориву тавалло намуд?
3. Ў ба боз чӣ ваъда дод?
4. Ибораҳои исму сифатро нависед.

ДАРСИ 16

ЧУМЛА

Машқи 220. Чумлаи зеринро ислоҳ намуда нависед. Гӯед, ки ҷонишинҳои ман, ту ба ҷои кадом исми омадаанд? Ба сарпанҷаи ту ман афтадам имрӯз.

Супориш:

Матни навиштаатонро хонед ва гӯед, ки он аз чанд ҷумла иборат аст?

Машқи 221 – 222. Хонед. Дар вақти навиштан нуқтаҳоро гузоред ва аввали ҷумлаҳоро бо ҳарфи калон нависед.

Давраи паррончак кардани чӯҷаҳо расид. Чор-панҷ фохта рӯзе чанд бор паси ҳам ба лона парвоз карда меомаданду бо чӯҷачаҳо бозӣ мекарданд. Баъд фохтаота бачагонашро бо нӯли худ нихта карда – нихта карда, аз лона ба навда ва аз навда ба лона меронд. Падар фарзандонашро бодикқат ба парвоз тайёр мекард.

ДАРСИ 17

КАБКИ БИҲИШТ

Боз гуфт:

– Эй ҷуғз, ин ҳама найранг аст. Мехоҳӣ, ки ба ин васила аз чангам берун равӣ. Бузургон гуфтаанд: чун хасм ба чанг афтад, ҳаял нақун ва ба ваъдаи дурӯғаш хотир набояд гумошт. Бинобар он, ман ба гапҳои ваъдаи ту бовар надорам.

– Ба ҳар чӣ гӯӣ, қасам мехӯрам, – ҷавоб дод ҷуғз. – Ман пеши ту ғайр аз ростӣ чизе нагуфтаам.

Боз ба умеди кабки биҳишт аз рӯи синаи ҷуғз бархост. Ҷуғз дарҳол худро ба даруни лонааш кашид. Чанде баъд ба худ омад ва дид, ки боз ҳанӯз ҳам ба умеди кабки биҳишт бар дари сӯроҳ нишаста ва дил ба он ваъдаи хом баста. Ҷуғз гуфт:

– Эй боз, он чиз, ки ман ба ту ваъда карда будам имрӯз ба даст намеояд. Сабаб ин аст, ки ҳамаи хешону таборонам имрӯз хабар

ёфтаанд, ки ман ба чанголи ту афтодаам. Ҳама ба кулбаи маҳзунам омада, дар чӯшу хурӯши таъзияи ман буданд. Чун маро ба саломат диданд, чумла сар ба сачдагоҳи дуои ту гузошта, хуррамиҳо намуданд ва кабкero, ки бояд меоварданд, худашон сарф кардаанд. Имрӯз шумо хона равед, фардо биеед, албатта, кабкҳоро меоранд. Боз пурсид:

– Ақрабои ту аз кадом дар берун хоҳанд рафт? Чуғз ҷавоб дод:

– Эй шоҳбоз, шумо абас интизори онҳо мекашед. Равшан аст, ки ҳар гоҳ ба сари яке ҳодисае ояд, дигаронро таҷриба шавад. Аз ҳодисае, ки имрӯз ба ман рӯй дод, дигарон эҳтиёт мекунанд ва дар гафлат наместонанд.

Саволҳо:

1. Боз ба чуғз чӣ гуфт?
2. Чуғз чӣ ҷавоб дод?
3. Вақте ки чуғз озод шуд, чӣ кор кард?
4. Вай ба боз, ки дар интизори кабки биҳишт буд, чӣ гуфт?
5. Чуғз дар хусуси наздиконаш чӣ гуфт?

ДАРСИ 18

Машқи 223. Калима ва чумлаҳои зеринро муқоиса намоед.
КалимаҳоЧумлаҳо

1. Падар, Шамсия, корхона, дар, кор, мекунад.
2. Модар, мева, табақча, ба, гузошт.

1. Падари Шамсия дар корхона кор мекунад.
2. Модар меваро ба табақча гузошт.

Калимаҳои алоқаманд чумларо ташкил медиҳанд. Дар чумла фикр ба охир мерасад.

Машқи 224. Калимаҳоро бо ҳам алоқаманд намуда, чумла созед ва нависед:

1. Офтоб, нисфирӯзӣ, байн, абрҳо, сафед, баромадан гирифт.
2. Кӯҳсорон, сабза, гул, лабрез, шуданд.
3. Бачагон, фасл, зебо, чидан, гулҳо, мебароянд.

Машқи 225. Хонед. Мазмуни матнро нақл кунед.

Ҳалима як даста газетаро таги бағал карда, назди бобояш омад. Аҳмадбобо ба нордбон баромада, мева мечид. Баногоҳ Ҳалима дид, ки море аз таги девор хазида баромада, ба мӯзаи бобояш, ки дар беҳи дарахт буд, даромад. Ин ҳолатро Ҳалима ба бобояш хабар дод. Бобо зуд аз нордбон фаромад ва даҳони мӯзаро бо як дасташ дошт, бо пой росташ онро кӯфтан гирифт. Баъд мӯзаро афшонд, аз даруни он мори ало афтид. Мор бечон буд.

Пӯлод Толис

Савол ва супориш:

1. Ҳалима ба назди кӣ омад?
2. Ӯ чиро дид?
3. Бобо чӣ кор кард?
4. Мазмуни матнро нависед.

Дар ҳикоячаи навиштаатон аз чанд ҷумла истифода бурдаед? Мо дар бораи ҷумла чӣ медонем?

ДАРСИ 19

Машқи 226. Ҷумлаҳои зеринро меҳонем ва таҳлил мекунем:

БАҲОР

Баҳор омад. Шамоли форами мевазад. Мусичаҳо дар осмони соф парвоз мекунанд.

Ҷумлаи якум – Баҳор омад. Чӣ омад? – Баҳор.

Ҷумлаи дуюм – Шамоли форами мевазад. Чӣ мевазад? – Шамол. Чӣ гуна шамол? – Форами.

Ҷумлаи сеюм – Мусичаҳо дар осмони соф парвоз мекунанд. Мусичаҳо дар кучо парвоз мекунанд?

– Дар осмон.

Чӣ гуна осмон? – Осмони соф.

Машқи 227. Ҷумлаҳоро рӯбардор намуда, таҳлил кунед.

1. Боз пурсид. 2. Ҷуғз ҷавоб дод.

Калимаҳо бо ҳам алоқаманд шуда, аъзоҳои ҷумлаҳо ташкил медиҳанд. Аъзоҳои ҷумлаҳо ба воситаи саволҳо муайян мекунем.

Машқи 228. Матнро рӯбардор карда, ҷумлаҳои чорум ва панҷумро таҳлил намоед.

Лоларо ҳама дӯст медоранд. Вай ороиш ва назокати баҳор аст. Лола ҳамнишини бунафша, зебу ородиҳандаи дашту саҳро мебошад. Баҳорон халқ барои сайри лола ба лолазор мебарояд. Писарон ва духтарон лола мечинанд. Писарон лоларо ба сари синаи худ ҷой медиҳанд, духтарон – ба баногӯш.

Машқи 229. Хонед. Мазмуни матнро нақл намоед.

ХАСИС

Қорӣ-Ишкамба аз дидани ин ҳол хурсанд шуд. Ӯ дар дили худ орзу кард: «Худо мекард, ки ҳар сеи ин тобутҳоро ба як гӯристон мебурданд, якбора ба се иртиш соҳиб мешудам, дар он вақт ҷои оши чоштгоҳии як ҳуҷранишинам, ки имрӯз аз вай маҷбуран маҳрум мондам, пур мешуд. Ҳеҷ набошад дуи ин мурдаҳоро ба як қабристон мебурданд, ба гирифтани ду иртиш комёб мешудам».

Қорӣ-Ишкамба баъд аз қадре истодан «хуб, агар ҳар кадоми ин мурдаҳоро ба як мазори дигар баранд, чӣ бояд кард?» гӯён худ ба худ савол дод ва дар ҷавоб ба ин фикри қатъӣ омад, ки «дар он вақт аз паси тобуте меравам, ки ба гирди вай кимхоби сурхгул кашидаанд, зеро аз даври тобути он мурда маълум мешавад, ки вай ҳам ҷавон аст ва ҳам аз хонадонҳои бойҳост, чунки барои марги ҷавон дили ҳар кас месӯзад ва дар натиҷаи ин дилсӯзӣ иртишро хубтар медиҳанд: ғайр аз ин бойҳо барои худро аз фақирон болотар нишон додан дар мурдаҳои худ иртиши калонтар медиҳанд...»

Қорӣ-Ишкамба дар сафи намоз ҷой гирифтани хост, аммо ӯ ҷойнамоз надошт, бинобар ин байни сафҳои намозгузoronро гардида дар як ҷойнамози як тарафаш холимонда ҷой гирифт...

Қорӣ-Ишкамба ҳам қатори мардум аз ҷояш бархоста, дастонашро баробари гӯшҳояш бардошта, мехост ба намоз шурӯъ кунад. Дар ин вақт як каси кӯтоҳқомате аз сафи ақиб пеш омада, аз тарафи дасти росташ ба ӯ наздик шуда, бо овози паст:

– Қорӣ-амак! – гуфт.

Қорӣ-Ишкамба барои хубтар шунидани суханони овоздиҳандаи кӯтоҳқомат хамтар шуда, гӯшашро ба даҳони ӯ наздиктар бурд.

– Магар нашунидед? – овоздиҳанда пурсид.

– Чиро?..

– Болшевой дар Когон ҳукуматро ба дасти худ гирифта, банкхоро ва аз ҷумла, банки подшоҳиро бо ҳамаи пулҳои коғазӣ, тилло, нуқра ва коғазҳои қимматдорашон мусодира кардаанд!

Қорӣ-Ишкамба бо шунидани ин хабар:

– Оҳ, пулакам! – гӯён ба ҳамон вазъияте, ки ба гӯянда гӯш медод, якпахлу ба замин ғалтид...

Ӯ мурда буд!

Супориш:

Ҷумлаҳои якум ва дуҷумро навишта таҳлил намоед.

Намуна: Қорӣ-Ишкамба аз дидани ин ҳол хурсанд шуд. Дар ҷумла сухан дар бораи кӣ меравад? Кӣ? – Қорӣ-Ишкамба. Қорӣ-Ишкамба чӣ кор кард? – хурсанд шуд. Аз чӣ хурсанд шуд? Аз дидани ин ҳол.

ДАРСИ 20

НАСИҲАТИ ПАДАР

Боз бо як азобе шабро рӯз карду субҳи барвақт боз ба талаби мақсад парвоз карда, ба дари ошёнаи ҷуғз омад. Ҷуғз низ аз хоб хеста, ба дари сӯрохи хонааш наздик шуд. Дид, ки хасм риши иштиҳоро шона зада, мунтазирона дар камин аст. Ҷуғз гуфт:

– Эй шоҳбози дарёдили хучастафол, хуш омадӣ, ки аз саодати ҳузурат кошоонаам зинат ёфт. Боз гуфт:

– Эй чуғз, ман имрӯз ба нияти хӯрдани кабки биҳишт назди ту омадам. Зуд бош, ки таваққуф ба тӯл анҷомид ва маро имрӯз шуғлҳои дигар зиёд аст. Чуғз гуфт:

– Эй шоҳбоз, як лаҳза сабр кунед, то чашми рӯз аз хоби саҳар бикшояд ва бистари тирагии шаб аз арсаи олам ҷамъ шавад.

– Эй чуғз, чаро берун намеой, то ба ҳам рӯ ба рӯ сӯҳбат кунем.

– Эй шоҳбоз, – ҷавоб дод чуғз, – ман аз падари худ чанд насиҳату васият шунидам. Афсӯс, ҳар гоҳ ки қадам аз доираи онҳо берун гузоштам ва бар хилофи он роҳ рафтам, дар умри зиндагиам зарарҳо дидам. Яке аз он насиҳатҳо ин аст, ки агар ҳодисаи баде ба сарат ояд ва илоҷе карда аз он халос шавӣ, эҳтиёт бикун, ки бори дуюм ба он гирифта нашавӣ, зеро агар гирифта шавӣ, ҳатман хунат мерезад. Дигар ин ки ҳеҷ гоҳ ба қавлу феъли хасм амал накун. Эй боз, мисли мо бечорагон ҳар қадар аз султону амирону зӯроварон дуртар бошем, ҳамон қадар авлотар аст. Боз гуфт:

– Эй чуғз, мебинам, ки бо ин гапҳоят аз ман канора мечӯӣ. Вале бигӯ, ваъдаи кабки биҳишт чӣ шуд? Чуғз ҷавоб дод:

– Эй боз, ҳоло рӯз аст ва ман дар ошӯнаам чанд бачаи хурдак дорам. Агар он кабкҳоро биёранд, бачаҳои ман аз рӯи нодонӣ чангу минқор ба он меолоянд. Ман муносиб намедонам, ки нимхӯрдаи онҳоро лоиқи шумо донам. Агар шумо хонаатон рафта, шабона, вақте ки бачаҳо хобанд, биёед, айни муддаост.

Саволҳо:

1. Боз бо азобе шабро рӯз карда субҳи барвақт кучо омад?
2. Чуғз бозро дида чӣ гуфт? Боз чӣ даъво кард?
4. Чаро чуғз насиҳати падарашро ба хотир овард?
5. Ў оид ба кабки биҳишт чӣ баҳона кард?
6. «Хасм риши иштиҳоро шона зад» чӣ маъно дорад?

ДАРСИ 21

АЗ РӯИ ҲИКОЯИ «НАСИҲАТИ ПАДАР» НАҚЛИ ХАТТӢ НАВИСЕД

ДАРСИ 22

Чун боз аз дари сӯрохи чуғз дур рафт, чуғз худ бо худ андешид: ман бо ин гапҳою бо ин ваъдаҳоям ба сарам бало овардам. Боз душмани пурқувват аст. Ӯ як рӯз не як рӯз аз ман қасд мегирад ва хунамро мерезад. Бузургон фармудаанд: агар кас гирифтори балое шаваду худ ба сарманзили чораи он нарасад, ба назди доноёну соҳибақлон биравад ва ба маслиҳати онон гӯш диҳад. Дар миёни тоифаи парандагону чарандагон аз зоғ соҳибшууртаре нест то ҳанӯз. Бояд назди он соҳибақл биравам ва ҳама ҳодисаро якояк баён кунам. Чуғз аз ошёнаш баромада, назди зоғ рафт ва арзи салом кард ва гуфт:

– Эй ҷавҳари сурмаи дидаи тамизу хирадмандӣ, солҳост, ки тӯшакаши роҳи ихлоси туам. Сайёди бадғӯҳаре дари сӯрохи ман доми бало гузошта, мехоҳад хуни маро резад. Маро ба ғайр аз сояи ҳимояи ту роҳ ба ҷои дигар нест. Умедворам, ки ба ҳар навъе, ки донӣ ва тавонӣ, ҷонамро аз он балои азим халос кунӣ. Зоғ гуфт:

– Ман тоби панҷаҳои паҳлавони боз надорам, ки биҷангам ва туро халос кунам. Вале бо роҳи тадбир ягон чорае меҷӯем. Ман дар беша бо рӯбоҳ ошноям. Ин воқеаро ба ӯ меғӯем. Рӯбоҳ чун дар фанни найрангбозӣ чолоку устод аст, ин балоро рафъ мекунад.

Зоғу чуғз ба макони рӯбоҳ рафтанд. Баъди салому алейк ва аҳволпурсӣ рӯбоҳро аз саргузашти ҳол воқиф сохтанд. Рӯбоҳ гуфт:

– Миннат ба ҷон, ниҳоят, ман ба шеваву тариқаи боз ошно нестам. Намедонам, ки қуввати чанги ақлу идроки ӯ ба чӣ мартаба аст. Зоғ гуфт:

– Боз ҷонварест дар камоли шууру зако ниҳоят, аз роҳи ҳирс худро пайваста дар доми ҳалокат андозад. Рӯбоҳ гуфт:

– Бас аст, ки ҳамааш маълум шуд. Агар он мурғак, яъне боз тобеи ҳирс асту аз паи ҳирс меравад, метавон ӯро мағлуб кард.

«Ҳирс дар дом афканад бози фалакпарвозро». Ҳоло ба маслиҳати ман гӯш андозед, – гапашро давом дод рӯбоҳ, – чуғз, ту ҳар васила, ки тавонӣ, кабкero аз домани кӯҳу дашт ба ошёнai худ бибар. Ман низ пеш аз вақт рафта, дар он ҷо ба гӯшае махфӣ мешавам. Ҳамин ки боз ба талаби кабк омад, кабкro ба баҳонае аз

ошёнаат берун бикун. Боз ҳатман онро шикор мекунад, онгоҳ ман
ҷаста сазои бозро медиҳам.

Савол ва супориш:

1. Вақте ки боз дур рафт, ҷуғз чӣ андешид?
2. Ў назди зоғ рафта чӣ гуфт?
3. Зоғ ба ҷуғз чӣ маслиҳат дод?
4. Рӯбоҳ чӣ маслиҳат дод?

ДАРСИ 23

Машқи 230. Ба саволҳои зерин ҷавоб нависед:

1. Ҷуғз назди чӣ рафт?
2. Зоғ ба ҷуғз чӣ маслиҳат дод?
3. Рӯбоҳ чӣ маслиҳат дод?

Машқи 231. Хонед. Гӯед, ки дар матн дар бораи деҳқон чӣ
гуфта шудааст?

ҶАҲОНРО ХУРРАМӢ АЗ ДЕҲҚОН АСТ

Бачаҳои азиз! Мову шумо дар замони аҷоибе зиндагӣ мекунем.
Бароямон ҳама шароит муҳайёст. Зиндагиамон бо сериву пурӣ ва
хушиву хурсандӣ мегузарад. Ҳамеша рӯи дастархонамон аз
неъматӣ муқаддас – аз нон сар карда, то дигар хӯрданиҳо пур аст.
Оё шумо, бачаҳо, боре фикр кардаед, ки ҳамаи ин нозу неъматҳо
аз кучо меоянд, онҳоро кӣ меофарад?! Сару либосе, ки мо
мепӯшем, пеш аз ҳама, аз меҳнати кӣ ба вучуд меояд? Ҳамаи он
аз меҳнати коркунони хоҷагии қишлоқ – деҳқонону чорводорон ва
боғдорон офарида мешаванд. Аз ин рӯ, касби деҳқонӣ аз давраҳои
қадим муқаддас ҳисобида мешуд ва ҳама ба он ниёз доштанд.
Шоир дар васфи деҳқон мисраъҳои олии гуфтааст:

*Ҷаҳонро хуррамӣ аз деҳқон аст,
Аз ӯ гаҳ заръ, гоҳе бўстон аст.*

Супориш:

Чумлаеро рӯбардор намоед, ки аъзоҳои он ба саволҳои зерин ҷавоб диҳад:

Кӣ? Дар васфи кӣ? Чӣ гуна? Чӣ кор кардааст?

ДАРСИ 24**ҲИЛАИ РҶБОҲ**

Чуғз рӯбоҳро дуо карда, ба ҷустуҷӯи кабк ба домани даште рафт. Ӯ бо кабке вохӯрда, баъди оини одоб гуфт:

– Эй кабки фархунда ва эй товусбиҳишт, имрӯз ман зан мегирам ва селай парандагонро ба ошӯнаам даъват кардаам, вале ҷои ту холист. Бинобар он худам ба талаби ту омадаам. Дар хонаи ман ҷӯшу хурӯш ва тамошои аҷиб аст. Ҳама шодию хурсандӣ ва нағмасароӣ мекунанд. Чӣ мешавад, ки ба назди меҳмонони ман биёӣ ва бо қаҳ-қаҳи хандаи шакарафшонат димоғи меҳмонони маро масрур гардонӣ?

Кабк чун ин таърифу тавсифро шунид, розӣ шуд ва ҳамроҳи чуғз ба хонаи ӯ рафт. Чуғз кабкро ба даруни ошӯнааш ҷой дод ва худ назди дар нишаст. Кабки бечора даруни хонаи торик нишаста, на садои хурсандиеро шуниду на парандаеро дид. Вай, ки дар ҳавои кушоду зери осмони соф одат карда буд, аз чуғз пурсид:

– Эй чуғз, селай мурғону асбоби ҷашн кучост?

– Ҳама рафтаанд, ки арӯсро биёранд, – ҷавоб дод чуғз, – анқариб меоянд ва ҷашн сар мешавад.

Чуғз ҳамин тавр кабкро то шом нигоҳ дошт. Чун шом шуд, боз омад. Чуғз бозро дида, ба кабк гуфт:

– Эй азиз, ҳама ҷӯраҳоямон дер карданд. Ман ҳоло шуғле дорам. Аз ту хоҳиш мекунам берун баромада ба атроф назар бикун. Шояд бубинӣ, ки арӯсро меоранд ё не.

Кабки бечора беҳабар аз ҳилаю найранг аз сӯроҳии хона берун баромад. Боз онро гумони кабки биҳишт карда, чанг зада гирифт кушт ва хост бихӯрад. Дар ҳамин вақт рӯбоҳ аз камингоҳ берун баромада, худро нарм-нарм ба боз расонид ва онро гирифта ба

интиқоми хуни кабк ҳалок сохт ва ҳар ду – ҳам бозу ҳам кабкро бардошта, ба ҷуғз гуфт:

– Эй ҷуғз, аз арӯсии ту ҳеҷ кас мисли ман фоида надид.

Мазмун аз Мирзо Бархурдори Фараҳӣ

Савол ва супориш:

1. Ҷуғз назди кабк омада чӣ гуфт?
2. Вақте ки кабк берун баромад, боз чӣ кор кард?
3. Рӯбоҳ аз камингоҳ баромада чӣ кор кард?
4. Оқибати ҳамаи ин тадбиру ҳила ва найрангҳо ба чӣ анҷомид?

ДАРСҲОИ 25–26

Машқи 232. Ибораҳои зеринро нависед ва савол гузored.

кабкӣ фархунда

садои хурсандӣ

ҳандаи шакарафшон

осмони соф

кабкӣ бечора

рӯбоҳи маккор

Машқи 233. Бо калимаи «Садое» ҷумла тартиб медиҳем ва таҳлил мекунем.

1. Садое ба гӯш намерасид.

– Чӣ ба гӯш намерасид?

– Садое.

– Садое чӣ кор мекард?

– Намерасид.

– Садое намерасид ба чӣ?

– Ба гӯш.

Аъзоҳои асосие, ки ҷумларо ташкил медиҳанд: садое намерасид.

Аъзои дигар, ки ҷумларо ташкил наметарсанд: ба гӯш.

2. Ҷавонон аз душвориҳо наметарсанд.

Киҳо наметарсанд? – Ҷавонон.

Ҷавонон чӣ кор мекунад! – Наметарсанд.

Аз чӣ? – Аз душвориҳо.

Ҷавонон наметарсанд аз душвориҳо.

Қадоме аз ин ғӯруҳ ҷумларо ташкил кардаанд?

Супориш:

Чумлаи дуюмро таҳлил намуда, аъзоҳои онро ба ду гурӯҳ тақсим намоед.

Мубтадо ва хабар аъзоҳои асосии ҷумла мебошанд.

Мубтадо ба саволҳои – кӣ?, кӣҳо?, чӣ?, чӣҳо?, хабар ба саволҳои чӣ кор мекунад?, чӣ кор кард?, чӣ мешавад? ҷавоб мешаванд.

Мисол: Ҷавонон аз душвориҳо наметарсанд.

Кӣҳо наметарсанд? – ҷавонон – мубтадо.

Ҷавонон чӣ кор мекунад? – наметарсанд – хабар.

Машқи 234. Хонед. Гӯед, ки дар бораи соч шумо чиҳо медонед.

Шумо субҳи офтобӣ ба нағмасароии парандаҳо гӯш андозед. Онҳо аз ҳавои гарм нағмасарой мекунад. Дар моҳи март соч селай азимеро ташкил менамояд. Соч дар моҳи март аз Тоҷикистон ба тарафи шимол pariда меравад. Онҳо дар ҳамон ҷо ҷӯча мебароранд.

Супориш:

Матро рӯбардор намуда, ба зерӣ мубтадо як хат ва ба зерӣ хабар ду хати рост кашед.

Машқи 235. Хонед. Гӯед, ки дар матн сухан дар бораи кӣҳо меравад? Аз ҷумлаҳои 5, 7, 8, 9, 10, 11, ва 13 танҳо мубтадо ва хабарҳоро нависед.

САЛОМ, ОФТОБ!

Субҳ навакак дамидааст. Дар бағали кӯҳсор ду ҷавон танҳоянд. Чор тараф – кӯҳ. Домани кӯҳҳо сабзпӯш. Дар тарафи чап шаршарай баланде мерезад. Дар поён рӯд ҷорист. Аз паси қуллаҳои тарафи муқобил офтоб оҳиста-оҳиста сар мекашад. Вай аз дур чун лаълии заррин метобад. Духтар дар лаби тахтасанге нишастааст. Вай тулӯи офтобро тамошо дорад. Писар дар назди ӯ рост истодааст. Ба назар чунин мерасад, ки ҷавон ҳоло бо тамоми овоз ба офтоб хитоб мекунад ва садои ӯ дар кӯҳҳо аксандоз мешавад: «Салом, Офтоб!» Онҳо субҳи нави худро истиқбол мекунад.

ДАРСИ 27

Машқи 236. Ҷумлаҳое тартиб дода, нависед, ки дар онҳо исмҳои «бунафша, боғбон ва ҷонишинҳои мо, онҳо мубтадо шуда оянд.

Намуна: Бунафша дар лаби ҷӯй мерӯяд.

Дар ҷумла бештар исмҳо ва ҷонишинҳо мубтадо шуда меоянд.

Машқи 237. Хонед ва мазмуни матнро гӯед:

НОН МУҚАДДАС АСТ

Рӯзе ман аз саҳни мактаб мегузаштам. Талабагон машғули бозӣ буданд. Ногаҳон дар замин нонеро дидам, ки хоколуд буд, онро аз замин зуд бардошта, ба чашм молидам. Вале якбора аз ақиб садои ханда баланд шуда, маро ба ҳолати ногувор андохт. Магар ба бачаҳо муаллимон дар бораи қимати нон сухане нагуфтаанд? Чаро онҳо ханда карданд? Албатта, ин рафторашон нисбат ба нон беҳурматист.

Супориш:

Матнро нависед, ҷумлаҳои 1, 2, 5, 6-ро таҳлил намоед ва гӯед, ки кадом ҳиссаҳои нутқ мубтадо шуда омадаанд?

Машқи 238. Ҷумлаҳои зеринро хонда дар сутуни якум аъзоҳои асосии ҷумла – мубтадо ва хабар, дар сутуни дуюм аъзоҳои дигари ҷумларо нависед.

1. Мағфират ҳавлиро рӯфт. 2. Талабагон ба сайёҳат тайёри мебинанд. 3. Дар Ватани мо ҳамаи бачаҳо мехонанд.

Намуна:

1. Мағфират рӯфт ҳавлиро.

Аъзоҳои пайрави ҷумла ба саволҳои киро?, чиро?, ба кӣ, ба чӣ? дар кучо?, ба кучо?, чӣ тавр? ҷавоб мешаванд.

Машқи 239–240. Ба ҷои саволҳои аъзоҳои пайравро гузошта, ҷумлаҳоро нависед:

1. Модари ман (дар кучо?) кор мекунад. 2. Коргарон (ба кӣ?) муроҷиат менамоянд. 3. Ман (киро?) дӯст медорам. 4. (Кай?) Парандагон (аз кучо?) бармегарданд. 5. Зебо (чӣ тавр?) рақс мекунад.

ДАРСИ 28

НЕКОН НАМЕМИРАНД

Абдусалом Ализода аввалин муаллими ноҳияи Норақ буда, 31 соли ҳаёти худро ба кори омӯзгорӣ бахшидааст. Дар тӯли ин солҳо ӯ садҳо ҷавононро тарбия намуда, ба камол расонидааст.

Абдусаломи ҷавон соли 1926 мактаби таълиму тарбияи Душанберо бомуваффақият хатм менамояд. Ӯро ба мактаби ибтидоии зодгоҳаш – деҳаи Тутқавули тумани Кангурти ноҳияи Кӯлоб ба вазифаи муаллимӣ таъин намуданд.

Солҳои сиюм гурӯҳи торикфикрон, ҷоҳилон, ки зидди тараққиёти ҷамъияти нав буданд, бо мақсади дастгир намудани муаллимон, ба деҳаҳо ҳуҷум мекарданд. Кадоме аз муаллимон ва равшанфикрон ба даст меафтид, бадани онро зинда ба зинда чок-чок мекарданд, намак пошида, аз тамошои он «ҳаловат» мебурданд.

Пагоҳӣ. Дастваи саворони мусаллаҳ ба мардуми деҳаи Тутқавул ҳуҷум намуда, аз паи дастгир кардани Абдусалом гардиданд. Абдусалом ба даст наафтам гуфта, гурехт. Дар болотари деҳаи Тутқавул осиебе воқеъ буд. Ӯ ба зери чархи паррадор, ки дар қисми поёнии осиеб ҷойгир аст ва об онро чарх мезанонад, даромада, худро пинҳон кард. Ғоратгарон аз паи кофтукови муаллим вориди осиеб шуданд, вале ӯро наёфтанд. Онҳо аз хашм худро ба ҳар тараф зада: – «Ба даруни осиеб даромаду набаромад. Кучо шуд? Ӯро осиеб фурӯ бурд?» – гӯён ноумед шуда, баромада рафтанд. Абдусалом аз марг раҳо ёфт.

Дар бозгашт дастваи авбошон бо ду нафар талабаи мактабхон – Абдуллоҳ (муаллифи ин сатрҳо) ва Раҳматуллоҳ, ки дар даст китобу дафтар сӯи мактаб раҳсипор будем, вохӯрданд. Онҳо моро аз роҳ боздоштанд ва ба ашёи таълимӣ ишорат намуда, пурсиданд:

- Ин чист?
- Китоб.
- Кадом китоб?
- Инаш хониш, инаш ҳисоб.

- Инҳоро чӣ кор мекунад?
- Аз китоби хониш мехонем, аз ҳисоб ҳисобро ёд мегирем.
- Ана, инаш – чӣ?
- Ин дафтар.
- Дафтар барои чист?
- Дар дафтар менависем.

Авбоши бадафт аз ҷавобҳои мо дар ғазаб шуда, воситаҳои таълимиро, ки он вақтҳо хеле камёфт буд, аз дастамон гирифта дарронд, қаламҳоро шикаст ва таъкид кард, ки дигар ба мактаб наравем...

Хизматҳои бисёрсола ва бениҳсонии Абдусалом Ализодро ба назар гирифта, ӯро бо фармони Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо унвони «Муаллими шоистаи ҷумҳурӣ» сарфароз намуданд. Ӯ инчунин бо ордениҳои «Байрақи Сурхи Меҳнат», «Нишони Фахрӣ» ва якчанд медалҳо қадр гардида буд. А. Ализода то ба нафақа баромадан вазифаи роҳбарии мактабро ба ӯҳда дошт. Ӯ ғами мардум, беҳбудии тарзи зисти меҳнаткашонро меҳурд. Ин аст, ки имрӯз ҳам халқ номи ӯро ба некӣ ёд мекунад, хотираашро пос медоранд.

Абдуллоҳ Алӣ

ЛУҒАТ:

Туман – шӯрои қишлоқ.

Савол ва супориш:

1. Абдусалом давраи ҷавонияшро чӣ тавр гузарондааст?
2. Дар бораи ҳуҷуми авбошон ба мардуми деҳаи Тутқавул нақл намоед.

ДАРСИ 29

Машқи 241. Ҷумлаи зеринро таҳлил менамоем:

Синфи мо барои тозагӣ мубориза мебарад.

- Чӣ мубориза мебарад?
- Синф – мубтадо.
- Синфи кӣ?

- Синфи мо.
- Мо – мубтадоро эзоҳ медиҳад.
- Синф чӣ кор мекунад?
- Мубориза мебарад – хабар.
- Барои чӣ мубориза мебарад?
- Барои тозагӣ.
- Ин аъзои пайрав хабарро эзоҳ медиҳад.

Машқи 242. Ҷумларо худатон таҳлил карда бинед, ки аъзоҳои пайрав кадом аъзои асосии ҷумларо эзоҳ медиҳанд.

Рақси Ҳиндӣ ба бачаҳо маъқул шуд. Аъзоҳои пайрав дар ҷумла мубтадо ё хабарро эзоҳ медиҳанд.

Машқи 243. Хонед. Пеш аз рӯбардор кардан ба ҷои саволҳо аъзоҳои пайрави мувофиқро гузоред.

1. Офтоби (чӣ хел?) баромад. 2. Ман (чиро?) мешӯям. 3. (Кай?) (ба кучо?) меҳмон омад. 4. Шодӣ (ба чӣ?) мақола навишт. 5. Далер (ба кӣ?) мактуб навишт. 6. (Аз кучо?) Ҷӯйи (чӣ хел?) мегузарад.

Машқи 244. Хонед. Гӯед, ки дар шаҳри Норак гузарондани кадом ид одат шудааст?

Солҳои охир дар шаҳри Норак гузаронидани иди кӯчаю маҳалла одат шудааст. Пеш аз оғози ид майдону кӯчаҳои маҳалла тоза карда мешавад. Маҳсули дасти хунармандони кӯчаю маҳалла ба намоиш гузошта шуда, фурӯши китоб, маҳсулоти қаннодиро ташкил мекунад.

ДАРСИ 30

МУҲОРИБАИ ОХИРИН

Душман ба ҳучуми навбатӣ тайёри медид. Саидқул лаҳзае фикр кард, ки ӯ дар соҳили рости дарёи Сурхоб ба дунё омадаасту дар соҳили дарёи азим – Днепр бори охирин ҷанг мекунад. Ҳолати вазнине дилашро тазйиқ меод. Саидқул, худатро нигоҳ дор.

Боз борони тиру тӯп ба сари муҳофизони аввалини соҳили рости Днепр мерезад. Боз наъраи мотори танкҳо гӯшҳоро кар мекунад –

Боз душманон ба ҳуҷум гузаштани буданд. Ба сари ҳар як ҷанговари зиндамондаи десантчиён даҳҳо нафар душманон рост меомаданд.

Саидқул қундоқи шикастаи пулемёти дастиро ба баногӯшаш зер карда, ба сӯи душмани наздик омада, гоҳ як-то – як-то, гоҳ дуру дароз, чи хеле ки дар ин мавридҳо ба командирон хос аст, бехато тир мепарронд. Гилзаҳои холишуда ба зери хандақ афтода, садо мебароварданд.

Оташи ҷанги хунину саҳт оҳиста-оҳиста паст мешуд. Десантчиён яке аз паси дигар қаҳрамонона ҳалок мешуданд. Танҳо аз як ҷо садои тир таркиши снарядҳо ба гӯш мерасид. Дар он ҷо, дар паҳлуи лейтенант Турдиев ҷанговарони зиндамонда ҷамъ омада, охири бор ҷанг мекарданд. Ҳалқа соат ба соат танг мешуду захираи тир ба охир мерасид.

Оҳанпораи гарми гранатаи душман ба миёни Саидқул расид. Ӯ дар аввал захмдор шуданашро пай набурд. Баъд, лаҳзае пеши чашмонашро сиёҳӣ зер карда, аъзои баданаш суст шуд. Даруни мӯзааш гарму часпак гардид.

– Рафиқ лейтенант, шумо захмӣ шудаед, биёед, бандам, – дарун-даруни хандақ ҳам шуда, командири взводи санитарӣ ба назди Турдиев омад.

– Даркор не, лейтенант, акнун фоида надорад, – гуфт Саидқул ӯро аз худ дур карда ва пулемёти тираш тамомшударо ба гӯшае партофт.

Боз хомӯшӣ ҳама ҷоро фаро гирифт. Тирҳо тамом шуда буданд. Фашистон ҳам тирпаррониро бас карданд, – «Рус таслим шав», – баробар якчанд нафари онҳо садо бароварданд.

Саидқул аз ғилоф таппончаро бароварда, аз дарди ҷонкоҳ дандон ба дандон монда, ба баландии назди хандақ баромад. Фашистон ба ӯ ҳайрон-ҳайрон нигоҳ мекарданд.

– Барои Ватан ба пеш! – фарёд кард Турдиев ва аввалин шуда, лангида-лангида, ба ҳуҷум гузашт. Аз паси ӯ ҷанговарони дигар ҳам ба пеш тохтанд. Фашистон худро гум карда монданд. Ба назари онҳо чунин менамуд, ки ҳамроҳи зиндаҳо ҷасади мурдагон низ аз ҷой бархоста, ба ҳуҷум гузаштанд.

Захираи тир кайҳо тамом шуда буд, аскарони мо ба сари душман бо қундоқи милтиқ, нӯги найза, бели сапёрӣ мерафтанд.

Бо роҳбарии командири худ онҳо барои чизи аз ҳама муқаддас – Ватан ба ҷанги охириин мерафтанд.

Саидқул бо тири таппончааш чор нафар фашистро аз пой афтонд. Оташи тири якчанд автоматҳо ба сандуқи дили ӯ рост шуданд.

Вай як таккон хӯрда, дар ҷояш истода монд, баъд вазнашро дошта натавониста, якпаҳлу ба замин афтид.

Хуни гарми ӯ бо хуни дӯстони ҳамяроқ ва командири десант, русҳо, украинҳо, белорусҳо, ўзбекҳо, қазоқҳо, қирғизҳо, ки ҳаёти худро барои озод кардани сарзамини Украина нисор карданд, омехта гардида, ба замини гарм, ки аз асари тири тўп, снарядҳо сӯхтаю валангор гардида буд, ҳамчун ҷўйчаҳо ҷорӣ гашт. Барои аскарӣ мо аз ин замин дида, дар дунё чизи гаронбаҳотаре набуд ва ёфт нахоҳад шуд.

Раҳмон Сафаров

Саволҳо:

1. Саидқул ба ҳуҷуми навбатӣ гузашта, чӣ фикр мекард?
2. Ҷанговари далер ба муқобили душман чӣ тавр меҷангид?
3. Турдиев барои озод кардани кадом сарзамини ҷони азизи худро аз даст дод?

ДАРСИ 31

Машқи 245. Ҷумлаи зеринро нависед ва таҳлил кунед. Гӯед, ки кадом ҳиссаҳои нутқ мубтадо ва хабар шуда омадаанд? Саидқул якпаҳлу ба замин афтод.

Машқи 246. Бо феълҳои омад, мебарад, месабзад ҷумла тартиб диҳед.

Дар ҷумла бештар феълҳо хабар шуда меоянд.

Машқи 247. Худатонро санҷед. Дар сутуни якум ҷумлаҳои кӯтоҳ бо мубтадою хабар, дар сутуни дуюм аъзоҳои пайрав дода шудаанд.

1. Дарс сар шуд
2. Офтоб баромад
3. Бунафша мерӯяд

- дар лаби ҷўй
кўҳҳоро
дар мамлакати мо

4. Дастҳо талқон карданд	ба борон
5. Токпарварӣ тараққӣ кардааст	аз паси кӯҳҳо
6. Жола мубаддал шуд	дар мактаб

Машқи 248. Афсонаи зеринро хонед ва мазмунашро нақл намоед.

ШЕР ВА ЧҶҶПОН

Ба пой шере хор халид. Шер аз дард ба танг омада, назди чўпон рафт ва кўмак хост. Чўпон хорро кашида гирифт. Шер хонааш рафт. Рўзе подшоҳ чўпонро ба коре гунаҳкор карда, фармуд, ки ўро ба пеши шер партоянд.

Шер пой худро ба зонуи чўпон гузошт ва арзи дўстӣ кард. Подшоҳ ин вазъиятро дида, аз тарси шер аз гуноҳи чўпон гузашт ва ўро озод кард.

Ба некӣ некӣ бояд кард.

Саволҳо:

1. Чаро шер назди чўпон рафт?
2. Подшоҳ дар ҳаққи чўпон чӣ ҷазо дид?
3. Шер чӣ кор кард?
4. Подшоҳ ба чӣ маҷбур шуд?

ДАРСИ 32

ҲЕЗУМКАШ ВА МОР

Ҳезумкаше буд. Вай ҳар рўз ба беша мерафту ҳезум ҷамъ меовард, баъд ба бозор бурда мефурўхт ва аз музди он зиндагӣ мекард. Боре ба беша омад ва дид, ки чакалакзори назди беша оташ гирифтааст. Наздик омад. Море байни оташ монда буд ва баҳри наҷот худро ба ҳар тараф мезад. Дили ҳезумкаш ба ҳоли мор сўхт ва халтае, ки бо худ дошт, ба нўги ҳодаи дарозе баста, сўи мор дароз кард. Мор ба халта даромад. Ҳезумкаш халтаро кашида гирифтӣ морро аз он раҳо намуда, ба роҳаш рафт. Чанд

қадам гузошта буд, ки фишшоси морро шунид. Баргашта нигарист. Мор сарашро ду ваҷаб бардошта, аз паси ӯ меҳазид. Вай фишшос зада гуфт:

Эй мард, ман туро заҳр мезанам!

– Ин чӣ корест, ки ту карданий?

Ман туро аз марг наҷот додам. Акнун ба ивази некиам бадӣ мекунӣ?

Мор баландтар фишшос зада гуфт:

– Магар нашунидаӣ, ки ҳамеша ба ивази неки бадӣ мекунанд?

Хоҳӣ, нахоҳӣ, туро заҳр мезанам!

Ҳезумкаш гуфт:

– Не, ман ба сухани ту розӣ нестам: ҳамеша ба неки бо неки ҷавоб мегардонанд. Бовар накунӣ, аз ягон кас мепурсем. Агар сухани туро тасдиқ кунанд, майлаш, он гоҳ маро заҳр бизан. Онҳо ҳамин тавр маслиҳат карда, ба роҳ баромаданд.

Савол ва супориш:

1. Ҳезумкаш боре дар беша чиро дид?
2. Ӯ морро чӣ кор кард?
3. Мор ба ҳезумкаш чӣ гуфт?
4. Мард чӣ ҷавоб дод?
5. Онҳо ба чӣ қарор омаданд?
6. Ҷумлаи охириро бори дигар хонед ва гӯед, ки он аз чанд калима иборат аст ва ҷонишини онҳо ба ҷои кадом исмҳо омадааст?

ДАРСИ 33

Машқи 249. Ба саволҳои зерин ҷавоб нависед:

1. Ҳезумкаш ба мор чӣ гуфт?
2. Мор чӣ ҷавоб дод?
3. Онҳо ба чӣ қарор омаданд?

Супориш:

Матни навиштаатонро хонед ва гӯед, ки он аз чанд ҷумла иборат аст?

Машқи 250. Матни зеринро рӯбардор кунед ва гӯед, ки чаро он «Ёрӣ» номида шудааст?

ЁРӢ

Тайёра даргирифт. Душман бо парашют фуромад. Ӯ дар як сарой пинҳон шуд.

Зина тохта дари саройро қулф кард. Баъд вай ин воқеаро ба аскарон хабар дод. Аскарони мо ҷосусро дастгир карданд.

Матни мазкур аз чанд ҷумла иборат аст? Дар ҷумлаи якум сухан аз хусуси чӣ меравад? Дар ҷумлаи дуюм ва сеюм чӣ? Аввали ҳар як ҷумла бо кадом ҳарф сар шудааст? Дар охири ҷумла чӣ гузошта шудааст? Ҷонишинҳои «ӯ» ва «вай» ба ҷои кадом исмҳо омадаанд?

ДАРСИ 34

НЕКӢ Ё БАДӢ

Пас аз чанде хареро вохӯрданд. Ҳезумкаш харро гуфт:

– Бигӯ ки ба ивази некӣ некӣ мекунанд ё бадӣ? Ман ин морро аз байни оташ баровардам, вале ӯ маро заҳр заданист. Магар ин аз рӯи адлу инсоф аст?

– Ман як умр хидмати соҳибамро кардам. Вақте қувват доштам, ҳам худаш ва ҳам борашро кашидам. Шабу рӯз кор мекардам. Акнун ки пиру бемадор шудаам, ӯ маро аз хона пеш кард. Магар ин аз рӯи адлу инсоф аст? Вай ба ивази некиҳои ман бадӣ кард...

Мор ин суханонро шунида, хурсандона боз фишшос зад.

– Ана сухани ман рост будааст. Ба некӣ некӣ намекунанд. Акнун туро заҳр мезанам!

– Биё, боз аз як каси дигар пурсем, – хоҳиш намуд ҳезумкаш.

Онҳо ин дафъа говро вохӯрданд. Ҳезумкаш гуфт:

– Бигӯ, эй дӯсти одамизод, магар ба некӣ бадӣ мекунанд? Ман ин морро аз оташ наҷот додам, вале ӯ ба ивази некиам маро заҳр заданист...

– Эҳ, одамизод, – гуфт гов, – дар кучо дидаӣ, ки ба некӣ некӣ мекарда бошанд? Ман солҳои дароз аҳли оилаи соҳибамро аз шир

Савол ва супориш:

1. Ҳезумкаш зиқ шуда, бори охирин чӣ хоҳиш кард?
2. Онҳо бо кӣ вохӯрданд ва он мард чӣ гуфт ва чӣ андешид? Чаро ин қисми афсонаро «Сазои он, ки бадӣ хоҳад» номидем? Ба фикри шумо, боз чӣ номидан мумкин аст?

ДАРСИ 36

Машқи 251. Рӯзи гузашта хонандагони синфи чоруми яке аз мактабҳо аз тамошоии табиат баргашта, иншо навиштанд. Яке аз онҳо – Дилшод дар мавзӯи «Фароштурук» иншо навиштааст. Шумо онро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

ФАРОШТУРУК

Бо ҷӯраҳоям ба сайругашт рафта будам. Писарбачаеро дидам, ки фароштурукеро бо санг зада, маҷрӯҳ кард. Мо ўро сахт танбеҳ додем.

Ман фароштуруки маҷрӯҳро ба хона овардам, пояшро муолиҷа кардам ва ўро сар дода гуфтам:

– Аз бачаҳои ганда эҳтиёт шав! Мо, бачаҳо, бояд барои муҳофизати парандаҳо мубориза барем, барои онҳо лона созем ва агар лозим шавад, табобат кунем.

Супориш:

Кӯшиш кунед, ки мисли Дилшод иншо нависед ва худатон сарлавҳа гузоред. Иншоро ин тавр сар кунед:

Фасли зимистон ба охир расид. Ҳаво ҳам гарм шуд...

Машқи 252. Хонед. Гулҳои баҳориро номбар намоед.

Гули бойчечак охирҳои зимистон, ҳамин ки ба кӯҳу дашту теппа нафаси баҳор расид, аз замини мулоиму нарм рӯида, аз ҳавои сабуку форама баҳра гирифта, шукуфон мешавад.

Ин гул дар пеши садбаргу савсан ва наргису хайрӣ барин гулҳои назаррабои зебову хушбӯю рангин намуде надорад. Қдаш ҳамроҳи решаи пиёзакаш аз як ангушт саҳл дарозтар аст ва танаш

банди пиёзи кабудро мемонад. Чорта гуле, ки дар байни риштаи сабз барин баргҳои борик шукуфтааст, аз ду қабат чорбаргаи дарозаки зард иборат аст.

Раҷаб Амонов

Супориш:

Номи гулҳои баҳориро нависед ва бо ҳар яки он ҷумла тартиб диҳед.

ДАРСИ 37

ҒУК ВА МОР

Овардаанд, ки ғуке дар паҳлуи море ватан сохта ва дар назди он золими хунхор хона гирифта буд. Ҳар гоҳ ғук бача меовард, мор онро меҳӯрд ва дили ғукро ба доғи фироқи фарзандон мубтало мекард. Ин ғук бо харчанге дустӣ дошт. Рӯзе назди харчанг рафт ва шикоят кард:

– Эй ёри мувофиқ, барои ман тадбире лоиқ биандеш, ки душмани пурзӯре дорам. На бо ӯ як ҷо зиндагӣ карда метавонам ва на аз он ҷой ҷои дигар рафтан муяссар аст. Зеро хонаам дар ҷои дилкаш ва хуш аст. Чунин манзилро ҳеҷ кас тарк намекунад. Харчанг гуфт:

– Ғам маҳӯр, ки душмани тавоноро ба каманди ҳила бастан ва хасми ғолибро дар доми макр афкандан мумкин аст.

Ғук гуфт:

– Ту дар ин боб аз китоби ҳилаҳо чӣ масъала ҳал кардаӣ ва дар дафъи ин хасми бадандеш чӣ чора ба даст овардаӣ?

Харчанг гуфт:

– Дар фалон ҷо росуе ҳаст ҷангҷӯй ва бадандеш. Чанд моҳи гирифта бикуш ва аз пеши сӯрохи вай то манзили мор биафкан. Росу он моҳиҳоро ягон-ягон хӯрда, то ба сӯрохи мор мерасад ва онро низ меҳӯрад. Бо ҳамин ҳила ту ва фарзандҳоят раҳой меёбед.

Ғук ин ҳиларо ба кор бурд. Росу моҳиҳоро хӯрда, морро ҳам хӯрд. Чун аз ин ҳила ду-се рӯз гузашт, росу боз ба талаби хӯрдани

моҳӣ ҳаракат намуда ба ҳамон самте, кӣ одат карда буд, равон шуд. Чун моҳӣ наёфт, ғукро бо ҷумлаи бачаҳояш бихӯрд.

Хусайн Воизи Кошифӣ

ЛУҒАТ:

Росу – як навъи муш.

Саволҳо:

1. Ғук ба дӯсташ харчанг дар бораи чӣ шикоят кард?
2. Харчанг ба ғук чӣ маслиҳат дод?

ДАРСИ 38

Машқи 253. Хонед, гӯед, ки шумо дар кадом маҳфил иштирок мекунад?

ДАР МАҲФИЛИ «СИТОРАЧА»

Лолаю Гулҷаҳон, Дилафрӯзу Ҳафиза дар маҳфили «Ситораҷа» иштирок мекунад. Муаллима ба онҳо дӯхтани курта, пешдоман ва рӯймолчаро ёд додааст.

Дар яке аз мактабҳои ноҳия намоишгоҳи «Дастони моҳир» ташкил шудааст, ки дар он маҳсули дастони аъзоёни он маҳфил ҳам ҳаст. Инчунин ҳар моҳ мусобиқаҳо гузаронида мешаванд. Духтарони маҳфили «Ситораҷа» чандин бор ғолиб баромада, бо таърифномаҳову мукофотҳо сарфароз гардидаанд.

Супориш:

Ҷумлаҳои 1 ва 6-ро навишта, таҳлил намоед.

Таҳлили ҷумлаи 1. Лолаю Гулҷаҳон, Дилафрӯзу Ҳафиза дар маҳфили «Ситораҷа» иштирок мекунад.

Киҳо иштирок мекунад? – Лолаю Гулҷаҳон, Дилафрӯзу Ҳафиза – мубтадо.

Лолаю Гулҷаҳон, Дилафрӯзу Ҳафиза чӣ кор мекунад? – иштирок мекунад – хабар.

Дар ин ҷумла чанд мубтадо ҳаст? – Чорто.
 Ҳамаи мубтадоҳо ба кадом савол ҷавоб мешаванд?
 Ба саволи киҳо? Ҳамаи мубтадоҳо ба чанд хабар алоқаманд шудаанд? Ба як хабар – алоқа мекунамд.

Машқи 254. Ҷумлаҳои зеринро рӯбардор карда, таҳлил намоед.

1. Ҳасану Собир дар як синф мехонанд.
2. Талабагон мехонанд ва менависанд.

Агар аъзоҳои асосии ҷумла (мубтадо ва хабар) ё аъзои пайрав дар як ҷумла дуто ё зиёдтар бошанд, аъзои чидаро ташкил медиҳанд.

Машқи 255. Шеърро рӯбардор кунед ва гӯед, ки шоир баҳорро чӣ гуна тасвир кардааст?

БОМДОДИ БАҲОРОН

Айёми баҳору бомдодӣ,
 Вақти фараҳ асту гоҳи шодӣ.
 Бар ҷониби марғзор бинӣ,
 Ҳар сӯ гулу лолазор бинӣ.
 Ҳаст оби равон равон ба ҳар сӯ,
 Сабз аст зи сабзаҳо лаби ҷӯ.
 Аз бӯи гулу гиёҳи навхез.
 Боди саҳарист анбаромез.
 Гул хурраму барги ток хуррам,
 Аз сабза тамоми хок хуррам.

Садриддин Айнӣ

Дар кадом сатрҳо аъзои чидаи ҷумла омадааст? Кадом аъзоҳои ҷумла чида шуда омадаанд?

Мо дар бораи аъзоҳои чидаи ҷумла чиҳо медонем?

ДАРСИ 39

ГУЛДҶИЗИИ ГУЛБАҲОР

Роҳбари маҳфили дӯзандагии мактаб Зебӣ Пӯлодова гулдӯзиҳои тайёркардаи шогирдонашро ғундошта гирифт ба онҳо мавзӯи нав супорид:

– Ин дафъа дар рӯи матоъ манзараҳои зебои табиатро тасвир кунед. Масалан, ҳамин ноҳияи худамон чӣ қадар манзараҳои дилрабо дорад. Боғоти пур аз мева, даштҳои сабзу хуррам, кӯҳҳои сарбафалаккашида...

Мавзӯи нав ба духтарон маъқул шуд.

Гулбаҳор хеле фикр кард, ки кадом манзараро тасвир намояд.

Худаш ба як қарор омада натавониста, аз модараш маслиҳат пурсид.

– Манзараи чарогоҳро дӯз, – гуфт модар. – Чарогоҳро дидаӣ, медонӣ.

Маслиҳат ба Гулбаҳор хуш омад. Вай матоъ ва сӯзану риштаҳои рангаро гирифта, ба кор сар кард ва онро баъди чанд рӯз ба охир расонд. Сӯзаниаш дар ҳақиқат зебо баромад.

Савол ва супориш:

1. Роҳбари маҳфили дӯзандагон чӣ супориш доданд?
2. Модар ба Гулбаҳор чӣ маслиҳат дод?
3. Гулбаҳор чӣ гуна манзараро гулдӯзӣ кард?
4. Шумо кадом манзараро мехоҳед гулдӯзӣ кунед?
5. Ҷумлаҳои 3 ва 13-ро бори дигар хонда, аъзоҳои чидаро номбар намоед. Дар ҷумлаи сеюм аъзоҳои чидаро кадом аломат аз ҳам ҷудо кардааст?

МУШ ВА ГАНДУМ

Шахсе ба дӯсташ гуфт:

– Панҷоҳ ман гандум доштам, то хабардор шудам, мушон тамом хӯрда буданд. Дӯсташ гуфт:

– Ман низ панҷоҳ ман гандум доштам, то мушон хабар ёфтанд, ман тамом хӯрдам.

Убайди Зоконӣ

ДАРСИ 40

Машқи 256. Ҷумлаҳоро рӯбардор кунед ва гӯед, ки дар мобайни онҳо кадом аломат гузошта шудааст?

1. Китоб, дафтар, қалам асбобҳои хониш мебошанд.
2. Дар боғ дарахтони себ, олу, нок ва хурмо мерӯянд.

Аъзоҳои чидаи ҷумла бо вергул ҷудо карда мешаванд.

Машқи 257. Ҷумлаҳои рӯбардор намуда, гуед, ки дар байни аъзоҳои чида кадом пайвандакҳо омадаанд?

1. Анвар ва Дилбар пешқадам мебошанд.
2. Онҳо кор мекунанд ва мехонанд.
3. Дар кӯҳҳо нуқраю тилло бисёр аст.

Агар дар байни аъзоҳои чидаи ҷумла пайвандакҳои ва (у, ю) оянд, вергул гузошта намешавад.

Машқи 258. Хонед. Гуед, ки дар баҳорон бачаҳо ба кадом корҳо машғуланд?

БОҒИ НАВ

...Давидему ба сӯи боғ рафтем,
 Ҳама монанди гул болида гуфтем:
 – Дарахти нав ба боғи нав шинонем,
 Дарахти себу шафтолу расонем.
 Ба боғи мо дарахти нок рӯяд,
 Анори лоларангу тоқ рӯяд.
 Ҳамон сола, ки онҳо бор оранд,
 Ба мо хурсандии бисёр оранд...

Мирзо Турсунзода

Саволҳо:

1. Дар кадом сатрҳо аъзоҳои чидаи ҷумла омадаанд?
2. Дар байни аъзоҳои чидаи ҷумла кадом пайвандакҳо дида мешаванд?
3. Кадом аъзоҳои ҷумла чида шуда омадаанд?
4. Ҳангоми таътил ба кадом корҳо машғул мешавед?

ДАРСИ 41

ХАР ВА ШУТУР

Харе ва шутуреро раҳо карданд аз пирӣ ва лоғарӣ. Ҳар ду сар ба саҳро ниҳоданд ва аҳди бародарӣ бастанд. Ба марғзоре расиданд ҳавояш хуш ва обаш дилкаш. Чанд рӯз дар он марғзор чаро карданд ва тани лоғару пушти решро даво карданд. Рӯзе хар

болои пуштае баромад, ... қумриро дид чун мутрибони хушилхон дар тараннум омада ва фохта дар ҳавои қомати сарв кукузанон ... ва булбулон ба тараннум забон кушода. Хар гуфт:

– Бародар, мехоҳам, ки нағмаи овоз соз диҳам ва мурғони шефтaro дар парвоз орам. Баландии овоз маро хос аст ва фалонӣ, ки донӣ, шогирди ман аст.

Уштур гуфт:

– Зинҳор ин фузулиро аз сар бадар кун, ки овози нохуш дорӣ. Аз овози шақиқи ту оламиён ва одамон заҳмат кашанд. Хар гуфт:

– Ман дар ҳофизӣ заҳмат кашадам ва дар мусиқӣ ранҷ дидаам... Биё, то ман даст мезанам, ту пой мекӯб. Рӯзу шаб бисту чор соат ба айшу тараб гузаронем.

Уштур гуфт:

– Тарки ин фузулӣ кун, ки роҳ наздик аст ва ободонӣ дур. Агар корвоне бигузарад ва овози ту бишнавад, зери бор мемонӣ, онгоҳ пушаймон мешавӣ.

Хар маслиҳати уштурро гӯш накард. Овоз баркашид. Дар роҳ корвон мегузашт. Овози харро шунида, давида омаданду хару шутурро бигирифтанд ва зери бор кашиданд.

Чун қадре роҳ бирафтанд, хар биистод, бораш бар пушти уштур ниҳоданд. Порае роҳ бирафт, боз хар истод. Дарозгӯшро ба болои бори шутур бор карданд. Вақте ки болотар расиданд, шутур биистод. Хар гуфт:

– Эй шутур, чаро намеравай?

– Мехоҳам рақс кунам, – ҷавоб дод шутур.

– Эй нодон, чӣ ҷои рақс аст? – пурсид хар. Уштур гуфт:

– Маро завқе ва ҳолате пайдо шудааст. Хар гуфт:

– Аз чӣ мӯҷиб? Уштур гуфт:

– Аз он овози хуш ва нағмаи дилкаши ту, ки дар марғзор шунидаам.

Шутур инро бигуфт ва ба рақс даромад. Хар бияфтод ва гарданаш бишкаст.

Маҷди Ҳофӣ

ЛУҒАТ:

Шефта – шайдо, мафтун.

Мӯҷиб – сабаб.

Фузулӣ – забондарозӣ; сафсатагӯӣ, доной.

Шақиқ – ҳангос задани хар, гӯшхарош.

Падар ба сухан омада, чизе гуфтани буд, ки дарвоза тақ-тақ шуд. Салимҷон ба рӯи падар нигариста монд. Вай нимхез шуда буд.

– Кист? – бо овози паст пурсид ӯ аз Салимҷон ва боз таъкид кард.

– Агар бригадир бошад, отам нест гӯй, касал, духтур рафтанд гӯй. Салимҷон ҳанӯз фурсати гап наёфта буд, ки аз паси дарвоза овози саркор ба гӯш расид.

– Раҷабмурод, ҳой Раҷабмурод! – мегуфт ӯ...

– Гӯй, ки отам нестан, – кому забони падар аз ҳаяҷону изтироб хушк шуда буд.

Салимҷон дурӯғ гӯяд? Дар бораи дурӯғгӯйҳо, ин хислати пасти одамон ҳикояҳои афсона, қиссаҳои бисёре хондааст. Онҳоро ҳама мазаммат мекунанд. Ҳамаи инро дидаю доништа, ӯ дурӯғ гӯяд? Дурӯғ нагуфтан ҳам қаҳрамони аст, гуфта буданд муаллим. Дурӯғгӯй – хиёнат...

– Қомати Салимҷон гӯё дар ин лаҳзаҳо зери бори гароне буд, оҳиста-оҳиста рост шуд. Овози падараш дигар ба гӯши ӯ намеомад. Вай чуръат пайдо кард.

– Падарам дар хона, дар ҳамин ҷо – овози ҷарангосии Салимҷон баланд гашт.

Саркор дарвозаро кушод. Салимҷон гӯё бори гаронро аз дӯш фиканда буд, ки худро сабук ҳис кард. Офтоб, заминро замон ба назараш зебо намуд. Ба хаёлаш ӯ қаҳрамон шуда буд.

Кароматулло Мирзоев

Саволҳо:

1. Падари Салимҷон чӣ талаб кард?
2. Салимҷон чӣ ҷавоб дод?
3. Одамон дар ҳаққи дурӯғгӯйҳо чиҳо мегӯянд?
4. Шумо киро тарафдорӣ мекунед? Салимҷонро ё падарашро? Барои чӣ?

ДАРСИ 43

ИМЛО ВА ҶАМЪБАСТИ СОЛИ ТАҲСИЛ

МУНДАРИЧА

Чоряки I	3
Ҷумла, ибора ва калима. Такрор	3
Ҳиссаҳои нутқ	15
Чоряки II	60
Имло	74
Чоряки III	106
Имло	167
Чоряки IV	174
Пешояндҳо	174
Имло ва ҷамъбасти соли таҳсил	221

Маҳмадулло Лутфуллоев, Файзулло Шарифов,
Ибодулло Абдуллоев

ЗАБОНИ МОДАРӢ

Китоби дарсӣ барои синфи 4

Гуруҳи нашрӣ:

Муҳаррир Б. Боронов
Мусаҳҳаҳ Б. Мирзоев
Дизайн ва ороиш М. Муродов
Муҳаррири техникӣ Д. Қурбонов
Чопи компютерӣ М. Боева

© **Хазинаи хайрияи “Сарпараст”, 2005**
Литсензия № 049

© **ЗАО “Издательство “Учебная литература”, 2005**

Ба чопаш 2.08.05 имзо шуд.
Андозаи қоғаз 70x90 1/16. Қоғази офсетӣ.
Гарнитурани Times New Roman Tj. Чопи офсетӣ.
Ҳаҷм 14 ҷузъи чопии аслӣ.
Адади нашр 110 000 (II – 90 000)

Заказ 15206.

Отпечатано в ОАО
«Саратовский полиграфический комбинат».
410004, г. Саратов, ул. Чернышевского, 59.

НИШОНИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН

ПАРЧАМИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН

**СУРУДИ МИЛЛИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Шеъри Гулназар Келдӣ

Оҳанги Сулаймон Юдаков

*Диёри арҷманди мо,
Ба бахти мо сари азизи ту баланд бод,
Саодати ту, давлати ту бегазанд бод.
Зи дурии замонаҳо расидаем,
Ба зери парчами ту саф кашидаем,
кашидаем,*

*Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!*

*Барои нангу номи мо
Ту аз умеди рафтагони мо нишонаӣ,
Ту баҳри ворисон ҷаҳони ҷовидонаӣ,
Хазон намерасад ба навбаҳори ту,
Ки мазраи вафо бувад канори ту,
канори ту,*

*Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!*

*Ту модари ягонаӣ,
Бақои ту бувад бақои хонадони мо,
Мароми ту бувад мароми ҷисму ҷони мо,
Зи ту саодати абад насиби мост,
Ту ҳастиву ҳама ҷаҳон ҳабиби мост,
ҳабиби мост,*

*Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!*

